محەمەد مستەفا حەمەبۆر (هۆشەنگ): مامۆستاکانم کلاسیکناس بوون، بۆیە بەشی خۆم لە شیعری کلاسیک شارەزاییم هەیە

هەڤپەیڤین:
ئازاد عەبدولواحید

محەمەد مستەفا حەمەبۆر کە نازناوی (هۆشەنگ)ە یەکێکە لە نووسەرە پێشەنگەکانی کورد، لەوەتەی دەستی داوەتە نووسین لێی دانەبڕاوە.

ئەم نووسەرە لە زۆر بواری نووسیندا خۆی تاقی کردووەتەوە (شیعر، چیرۆک، وێنەکێشان، لێکۆڵینەوە، ساغکردنەوە... تاد)، پێم وایە ئەوەش هۆیەکە بۆ پەرشوبڵاوکردنی بەهرەی نووسینی خۆی.

حەمەبۆر بێجگە لەوەی کتێبخانە و ئەرشیڤێکی دەوڵەمەندی هەبوو، کەچی لەم ساڵانەی دواییدا لەبەر دەستکورتی و نەداری هەمووی فرۆشت تا بە کولەمەرگی پێی بژی. ئەم نووسەرە بۆ خۆی کە زەینێکی تیژ و یادگەیەکی زیندووی هەیە، ئەم سیفەتە بۆ باسکار لایەنێکی زۆر گرنگ و پێویستە.

ئەو کە تا دوێنێ سوارچاکێکی ناو مەیدانی نووسین و ئەدەبیاتی کوردی بووە و هاوڕێی زۆربەی هەرە زۆری شاعیر و نووسەرە بەناوبانگەکان بووە، ئەمڕۆکە لە کونجی ماڵەکەیدا گۆشەگیرە و پیرێتی پرزەی لێ بڕیوە، بەڵام نەیتوانیوە زەفەر بە یادگە بزێو و چالاکەکەی ببەن. ئەم نووسەرە پێشەنگە ئێستا نە نەوەی ئەمڕۆکە بە باشی دەیناسن و لای لێ دەکەنەوە، نە داوودەزگایەکانی چاپەمەنی و بڵاوکردنەوە ئاوڕێکی لێ دەدەنەوە تا بەرهەمە کۆن و نوێیەکانی بۆ لە چاپ بدەن.

ئێمە لە گۆڤاری (ڕامان)دا وەک کردوومانە بە عادەت هیچ نەوەیەک فەرامۆش نەکەین لە سەردانێکدا بۆ شاری سلێمانی لە مانگی حوزەیرانی ٢٠٠٧دا بە خزمەتی ئەو نووسەرە ڕابەرە گەیشتین و لە زۆر بواردا دواندمان کە لە ئەنجامدا ئەو گفتوگۆیەی لێ کەوتەوە.

ڕامان: پێشەکی پێویستە لە سەرەتای سەرەتاوە دەست پێبکەین، ئایا دەتوانی ئەو ژینگە ڕۆشنبیرییەی تێیدا پەروەردە بووی، هەر لە خێزانی خۆتانەوە تا کەشوهەوای ناو قوتابخانە و شارەکەت، باسێکی ئەوانەمان بۆ بکەیت؟

حەمەبۆر: پێشەکی بەخێرهاتنت دەکەم کە هاتووی و ڕێز لە من دەنێی، من خۆم وانابینم.. باوکم پیاوێکی دارتاش و نەخوێندەوار بوو، لە (١٩٢٠/٤/١٣) لە سلێمانی لەدایک بووم. بۆ کابرایەکی دارتاش لەوانەیە باوەڕنەکرێ چۆن ئەو ڕێکەوتەی نووسیوە، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو مامۆستایەی کە بانگی بە گوێچکەدا داوم بەناوی مامۆستا (فەتحوڵڵای پاوەیی) ئەویش ئەو ڕێکەوتەی نووسیوە، کە دایمێ و من گۆڕیم بۆ ساڵی زایینی، ئەو ڕۆژەی گرتەوە کە پێشکەشم کردی.

خۆم تاقانە بووم، باوکی باوکیشم (حەمەبۆر) خوێندەوار و مەلاش بووە. من حەمە بۆر، کوڕی مستەفای کوڕی حەمەبۆرم، حەمە بۆر ناوی باپیرم بووە، منیش بەناوی ئەوەوە ناونراوم، واتە حەمەبۆر: محەمەدی کوڕی مستەفای کوڕی حەمەبۆرم. لە سەرەتاوە کە دەستم دایە شیعر گوتن لە ١٩٣١ و ١٩٣٢ لام وابوو شاعیرێکی زۆر زلم. نەک شیعری مێعرم وتبێ، بۆیە نازناوی (هۆشەنگ)م بۆ خۆم هەڵبژارد، ئەو نازناوەم پێوە بوو تاکو ساڵی ١٩٥٩ کە نووسین و هەڵبەستم هەر بەو نازناوی (هۆشەنگ)ەوە دەنووسی. دوایی سەیرم کرد خۆم بە خۆم دەڵێم (حەمەبۆر)، لەماڵەوە بانگم دەکەن حەمە بۆر، ئیتر وازم لە (هۆشەنگ)ەکە هێناو هەر ئەوە بووە نازناوی نووسین و شیعریشم.

ڕامان: ئەی کەی بوو یەکەم شیعرت دانا، یان یەکەم نووسینت نووسیوە؟

حەمەبۆر: لەساڵی ١٩٣٥ یەکەمین جار شیعرێکم لە ڕۆژنامەی (ژین)دا کە بەناوی (بەهارە)وە بوو لە بەهاری ١٩٣٥ نووسیوە، ئیتر لەوە بەدواوە شتم بڵاوکردەوە تا بەڕادەیەک وام لێ هاتبوو لەڕەخنەی پەسندا یەکەمین کەس بووم، وەک هاواڵم مامۆستا عەبدولڕەزاق بیماریش گوتی ئەوە یەکەمین کەسە کە ڕووبەڕوو (ڕەخنە) لەپیرەمێرد بگرێت، نووسینە (ڕەخنەییەکەم) بەنازناوی (بێکار)ەوە نووسیبوو و لە ژمارەیەکی ڕۆژنامەی (ژین) بۆم نووسی: (کەس ناتوانێ ئینکاری ئەوە بکات کە تۆ

ئازاد عەبدولواحید، حەمەبۆر

پیاوێکی زۆر بەرزی، بەڵام لەلایەکی دیکەشەوە لە مەسەلەی شاعیرەکاندا سەرمان لێ دەشێوێنی، فلان شیعرت بڵاوکردەوە بەناوی شاعیرێکەوە فارسییە، تۆ کردووتە بە کوردی، یان شێوەزاری هەورامییە و تۆ کردووتە بەسۆرانی بەناوی (شاعیرێکی دیکە)وە بڵاوی دەکەیتەوە وەک (زەرگەتەیی) کە دەگەڕێین بەدوایدا و نایدۆزینەوە تۆ ناوی ڕاستی شاعیرەکە نانووسی، ئەوانە سەرلێشێواندنن. تۆ لە وەرگێڕاندا دەبێ ناوی کەسەکە بنووسی). یانی ڕەخنەیەکی ئاوام لێ گرتبوو، ئەو ڕەخنەیە مایەوە تاکو سەرەتای ٢٠٠٠ کە مستەفا ساڵح کەریم-یش لەسەری نووسی. ئینجا لەوکاتەوە کە ئەو ڕەخنەیەم نووسیوە هەرکەسێ هەڵدەستا دەیگوت ئەوەی کە ڕەخنەی لە پیرەمێرد گرتووە، (سەلام)، یان (نەجمەدین مەلا)یە، یان.... و..

ڕامان: با بێینەوە سەر سەرەتایەکەت؟

حەمەبۆر: جا مستەفا ساڵح کەریم کە دوا نووسەر بوو لەسەر ئەو نووسینە ڕەخنەییەم و گرنگییەکەی نووسی و من لەگۆڤاری (بەیان)دا وەڵامم بۆ نووسییەوە. دەمێنێتەوە پێوەندی من لەگەڵ پیرەمێرد بەو چەشنە بوو کە پوورم (خوشکی دایکم) شووی کردووە بەیەکێک لەخزمانی ئەوان، بە هۆی ئەوەوە لە منالیمەوە پیرەمێردم دەناسی و پیرەمێرد خۆشی دەویستم، هەروەها ڕەفیق حیلمی-م دەناسی و ڕەفیق حیلمی خۆشی دەویستم. یەکەمین جاریش کە چوومە لای ڕەفیق حیلمی زۆر منداڵ بووم پرسیارێکی لێ کردم و گوتی: «حەمە تۆ لە ئەسڵدا کوڕی کێی؟» فکرم کردەوە چ پێویست دەکات بڵێ تۆ لە ئەسڵدا، ئەبوو هەر بڵێ کوڕی کێی تەواوە. لەسەری

شیعری نوێ هی کەمیان هەیە به شیعر بزانم، ئەوانی تریان هەموویان خۆیان به شیعر و شاعیرییەوە هەڵواسیوە

ڕاوەستام و گوتم: وەڵڵا له ئەسڵدا کوڕی ئادەمم. گوتی: ئافەریم چاک بە بیرم دێت بەخشیشێکی پێدام. خوشکی دایکم لەوێ بوو کە بووکیان بوو، واته ژنی برای حاجی مەلا سەعید بوو بە پوورمی گوت ئەم خوشکەزایەت مندالێکی زیرەکە، هەروەها شاعیرانی دیکەشم بە هۆی شیعرەوە ناسی، لەوانە عەلی باپیر ئاغام ناسیوە، گۆران و شەکیبی و هەوری و ئەخۆڵ و عەلی عارف ئاغا و زێوەر و (فایەق)ی کوڕی و سەلام و برایم ئەحمەد و بێخود و..تاد ناسیوە.

ڕامان: پێش ئەوەی دەست بدەیتە شیعرنووسین و دەست بە بڵاوکردنەوەیان بکەیت تەئسیری باوکت، برات، کەسوکارت، لەنێو خێزانتان لەسەر تۆ تا چ ڕادەیەک بوو؟

حەمەبۆر: تەئسیری باوکم ئەوەبوو زۆر دەیویست بخوێنم، بەیانی دەیناردمە حوجرە، نیوەڕۆ کە دەهاتمەوە دەیناردمە لای مەلاکەی مامۆستامان مەلا فەتحوڵلای پاوەیی کە لە مزگەوتەکەمان دەرسم پێ بڵێ. عەسر پیاوێک هەبوو لەماڵماندا بوو (مەلا عەبدوڵلا ڕەشەکانی) مەلایەکی چاک بوو، بەڵام لە سلێمانی دوکانداریی دەکرد. ئەو مەلا عەبدوڵلایە کرێچیی ئێمە بوو. عەسر کە دەهاتەوە ماڵ نوێژی عەسری دەکرد، پاشان منی لەگەڵ خۆی دەبرد بۆ دوکانەکەی و لەوێ دەرسی شیعری پێ دەگوتم، ئەوەی خۆشەویستی شیعر و زەوقی شیعری پێ پەیداکردم ئەو بوو. لەوەشەوە باوکم لێم ڕانەدەوەستا، پیاوێک هەبوو مستەفا فەنی کوڕی حاجی ئەحمەدی فاتێ-یان پێدەگوت، چەخماخساز بوو، چەکی چاک دەکردەوە، بارووتی دروست دەکرد، گوللەی پڕ دەکردەوە. ئەو وەستایە کوڕێکی هەبوو (مستەفا)ی ناوبوو، گۆج بوو، بەیتی فارسی و کوردی و شاهنامەی دەنووسییەوە، باوکم شەو دەیناردم بۆ لای ئەویش دەرسم پێ بڵێ. من لەیەک وەختدا لە چوار جێ لە ڕۆژێکدا دەمخوێند. باوکم ئەوەندە هانی دەدام کە من ئارەزووم زۆرتر لە خوێندن بێت.

ڕامان: سوودت لەو خوێندنانە وەردەگرت؟

حەمەبۆر: سوودەکەی ئەوەیە فارسی فێربووم، بەشی خۆم عەرەبیشم دەزانی، بەتایبەت لەقورئانەوە قەواعدیان فێرکردم، وەختێکیش چوومە مەکتەب (خالید ئەفەندی) هەبوو دراوسێمان بوو، ئەو منی بردە مەکتەب، دەیزانی خوێندەواریم هەیە بە ساڵح قەفتانی گوت ئەوە بخەنە پۆلی دووەم. (قەفتان) گوتی: خالید بەگ هەر کەسێک دێت و بڵێی بیخەنە دوو و بیخەنە سێ چۆن وادەبێ؟ گوتی: ئەوە خۆیەتی تاقی بکەنەوە. (قەفتان) گوتی بنووسە (من هاتمە مەکتەب فێری خوێندن و زانست بیم). بۆم نووسی، گوتی خەتت زۆر باشە. گوتی: (أعمال أربعة) جمع و تقسیم و طرح و.... ئەوانەشم زانی. گوتی وەڵڵا حەیفە بیخەینە دوو با بیخەینە پۆلی چوار. خالید ئەفەندی گوتی: من وەک تۆ نیم دوو قسەم هەبێ، من یەک قسەم هەیە گوتم (دوو) دەبێ (دوو) بێ و تەواو. ئیتر لە ١٠/١٠/١٩٣٣ز دا خرامە قوتابخانەی سەرەتایی (فەیسەڵییە)وە لە سلێمانی.

ڕامان: ئەی عرووز فێربووی؟

حەمەبۆر: عرووزم لەلای مەلا سەعید کابان خوێندووە. لەلای مەلا فەرەجی شەکیبی خوێندوومە. زێوەر ئەفەندیش عرووزی پێ گوتووم.

ڕامان: کۆمەڵێک هاوڕێت هەبووە، یەکێک لەوانە مامۆستا هەردی بووە، کەی ناسیوتە؟

حەمەبۆر: هەردی لە ساڵی سییەکانەوە ڕەفیقم بوو.

ڕامان: تەئسیری مامۆستا هەردی و شاعیرایەتی ئەو لەسەر تۆ چی بوو؟

حەمەبۆر: هیچ تەئسیرێکی لەسەرم نییە. تەئسیری پیرەمێرد، شێخ ڕەزای تاڵەبانی، مەولەوی، مستەفابەگی کوردی و سەعدی شیرازی لەسەرم زۆرە.

ڕامان: باشە باسی تەئسیری پیرەمێردمان بۆ بکە؟

حەمەبۆر: یەکێک لە تەئسیرەکانی پیرەمێرد، نووسینی پاراوی کوردی بەهێز و پروچڕی زۆر پەتی بوو، ئەو لەو جۆرە شتانە تەئسیری زۆر بوو، پیرەمێرد یەکەمین جار لەژیانمدا بە حەپس کردنی داوم، ئەویش کاتێک مەکتەب ئیستیعرازی ساڵانەی دەکرد، من لە ئیستیعرازی ساڵانەیەکدا کە لە قەسابخانە کەرێک هەبوو، کەرێکی سپی بوو، سواری بووم. لەپێشبڕکێیەکەدا بەسەر

نەجمەدین مەلا و حەمەبۆر
١٩٣٨/١٢/٢

کەرەکەوە شیعرێکم گوت، پێش منیش بەپازدە، بیست ساڵ (بێ کەس)یش لەو پێشبڕکێییەدا حازر بووە، سواری کەرێک بووە و شیعری خوێندووەتەوە. دوا دێری شیعری ئەو دەڵێ:

گوێت قوت کەرەوە و کلک ڕاوەشێنە
هەرچیەکت تیایە لێرە بی نوێنە

من ئەوەم کرد بە ئاخیری شیعری خۆم. ئەوەم بەسەر کەرە سپیەکەوە خوێندەوە، کە گەیشتیشمە لای موتەسەڕیف (پارێزگار) نیهایەتی شوێنی یارییەکە و لەوێش جارێکی دیکە شیعرەکەم خوێندەوە.

ڕامان: شیعرەکەت لەبیر نییە.

حەمەبۆر: ناوەڵڵا بیرم نەماوە، نووسیومە و لە دیوانەکەمدا هەیە، پیرەمێرد هەستاو گوتی کورم ئەوەم پێ بڵێ با بینووسم. گوتم: خاڵە ئەوەتا، بەنووسراوی دامە دەستی و بردی. پێنج شەممە بوو، جومعە هیچ، شەممە چوومە مەکتەب ئەوسا (مەلا جەلال) بەڕێوەبەری قوتابخانەمان بوو گوتی: موتەسەڕیف بانگت دەکات بچۆ بۆ لای ئەو، ڕەنگە بۆ شیعرەکە بەخشیشت بداتێ.

چوومە ئەوێ عەینەکەکەی لەسەر ناوچەوانی دانابوو، وابزانم حاجی ڕەمەزان پاشا بوو، عەینەکەکەی خستە سەرچاوی و گوتی: سەگباب، قەحبەباب، بێ نامووس ئێوە خۆتان کەرن، دەستی کرد بە جنێو دان. گوتم: پاشا چیم کردووە؟ گوتی: خۆت دەزانی چیت کردووە. باوکت کەرە، دایکت کەرە، ئاباوو ئەژدادت کەرن، خۆت کەری، دەستی کردە ئەو قسانە. جاران کارەبا نەبوو، جەرەس دەستیان پێدا دەماڵی، دەستی پێدا ماڵی و گوتی مەدحەتم بۆ بانگ بکەن (باوکی ئومێد مەدحەت موبارەکی وەزیر)، مەدحەت ئەفەندی سەرنووسەری دیوانی موتەسەڕیف بوو. هات گوتی: لەگەڵ دوو سێ فەڕاش بیبەن با ئەم هەتیوە ڕانەکات، تەسلیمی (مەزەر ئەفەندی) بکەن، ئێستا موزەکەرەی بۆ دەنێرم بیخاتە حەپسخانەوە، لە حەپسخانەدا دەیڕزێنم.

بردیانمە ئەوێ و کاتێک مەزەر ئەفەندی چاوی بەمن کەوت گوتی: تۆ ئەو شیعرەت خوێندووەتەوە و جنێوت بە موتەسەڕیف داوە. گوتم بابە جنێوم نەداوە خۆ شیعرەکە مەوجوودە. تێگەیشتم پیرەمێرد کە قاعیدەی وابوو لە نووسیندا دەستکاری دەکرد و نووسینی خەڵکی کەم و زیاد دەکرد، شیعرەکەی دەستکاری کردووم. پۆلیسێک هەبوو ماڵی ئێمەی دەزانی لەلای مەزەر ئەفەندی (باوکی دکتۆر کەمال مەزهەر بوو) گوتم فلان پۆلیس بنێرە ماڵمان بەدایکم بڵێ بگاتە لای پیرەمێرد و پێی بڵێ حەمە لەسەر شیعرەکە حەپسە. لەدواییدا دایکم گوتی لەگەڵ پیرەمێرد چووین، کە گەیشتینە بەر ژوورەکەی موتەسەڕیف، پیرەمێرد دەسکی گۆچانەکەی ماڵی بەدەرگای ژووری موتەسەڕیفدا. موتەسەڕیف گوتی: کێیە؟ ئەو تەقە تەقە چییە؟ پیرەمێرد گوتی: منم وەرە دەرێ. پاشا گوتی: فەرموو حاجی بەگ. پیرەمێرد گوتی: نایەمە ژووری نامەرد، من حەپس کە، بۆ ئەو منداڵەت حەپس کردووە؟ گوتی منداڵ کێیە؟ گوتی: ئەوەی لەسەر شیعرەکە گیراوە، ئێستا لەگەڵمدا وەرە من بخەرە ژوورەوە، منداڵەکە لەو بەندیخانەیە دەربهێنە.

موتەسەڕیف و پیرەمێرد لەگەڵ دایکمدا هاتن. پیرەمێرد گوتی: دەبێ بۆ خۆت بچی بیهێنیتە دەرێ. دەرگای کردەوە و گوتی: وەرە دەرێ. پیرەمێرد گوتی هەتیو مەیە دەرێ، دەبێ خۆی دەستت بگرێ و لەژووری بتهێنێتە دەرەوە. وەڵڵا پاشا دەستی گرتم و هێنامییە دەرێ. ئەوە یەکەمین حەپسی من بوو لەژیانمدا. جارێکیان پیرەمێرد شیعرێکی مەولەوی بڵاو کردەوە نووسیبووی ئەم شیعرە هەر کەس بتوانێ تا هەفتەی ئاینده لەبەری بکات چی ئەوێ دەیدەمێ. جا پیرەمێرد ئەو ژمارەیەی (ژین)ی

هێنا بۆ لای مەلا نەجمەدین کە ئەدیبان ڕۆژانی جومعان دەچوون لەوێ کۆدەبوونەوە تا کاتی نوێژ، کە پیرەمێرد ئەو شیعرەی خوێندەوە، من دانیشتبووم. بێخود هەڵیدایە گوتی: ئاخر حاجی بەگ، تۆ دەڵێی ئەو کەسە چی دەوێ، بەشکوم داوای گانێکت لێ بکات، ئاخر چۆن ئەوە دەنووسی. گوتی وەڵڵا کەسێک هێندە زیرەک بێ بەهەفتەیەک هەڵبەستەکە لەبەر بکات ئەوەشم لێ داوا بکات دەیدەمێ. ئەوسا من زۆر وریا بووم، سێ جار، چوار جار شیعرێکم بخوێندبایەوە لەبەرم دەکرد. هەروا کە دانیشتبووین پاش نیو سەعات شیعرەکەم لەبەر کرد، شیعرەکە زۆر تێکەڵ و پێکەڵ بوو، زۆر وشەی لە یەکتری دەچوون. گوتم: خاڵە حاجی من ئەوا شیعرەکەم لەبەر کرد. پیرەمێرد گوتی: دەک ماڵت بەقورگیرێ چۆنت لەبەرکرد؟ گوتم: لەبەرم کرد. گوتی ئادەی بیڵێ. شیعرەکە هی مەولەوی-یە. کوڕەکەی جوابی بۆ ناردووە بابە هەموو شتێکی ژن هێنانەکەم تەواو بووە و سبەینێ دەیگوازینەوە و شایی بۆ دەکەین، بێ تۆ ئەو شاییە ناکرێ، دەمەوێ تۆ تەشریفت بێنی. جا (مەولەوی) لەخۆشی ئەو نامەیەی کە بۆی هاتووە، شیعرێکی گوتووە. دەڵێ:

زیلەی زایەڵەی زرنگەی پۆیلەی هەی
کە وانەی دانەی زەنگۆڵەی لەرەی بەی
خشپە و خشەی خاس، ترپەی پەنجەی کەوش
گورشمەی بەناز ئیشارەی بێ خەوش
لارەی قەتارەی لاو شەدەلاران
ئیشارەی کەم کەم پەنجەو و شاران

واتە: کوڕی گەنج بەقامکی ئیشارەت بۆ کچان دەکات و دەڵێ ئەو کچە جوانە، ئەم کچەش جوانە، خولاسە کە خوێندمەوە، پیرەمێرد گوتی چیت دەوێ؟ گوتم وەڵڵا هیچم ناوێ. فەرمووی کوڕە بیڵێ چیت دەوێ بێخود گوتی: هەتیو بیڵێ هینەکەی منی داوا لێ بکە.. لەگەڵ پیرەمێرددا زۆر لەو شتانەم هەیە.

ڕامان: چیرۆکی هاوڕێیەتیت لەگەڵ مامۆستا قانیع چۆن بووە؟

حەمەبۆر: قانیع-م لای (شێخ لەتیف) ناسی. کە دەچووینە ئەوێ و لە حزبی برایەتیدا لە سیبیەکان پێکەوە کارمان دەکرد. ئەو دەهاتە ئەوێ، ئەوان خۆشیان دەویست. (شێخ مەحموود) خۆشی دەویست و حورمەتیان دەگرت، پارەیان دەدایە و خزمەتیان دەکرد. جارێکیان شیعرێکی دانا بردمانە لای پیرەمێرد چاپی بکەین، شیعرەکەی ئامۆژگاری منداڵەکانی دەکات: کوڕم تۆ وابکە، تۆ وا بکە و کاری کوردایەتی بکە. کەچی کاتێ ڕۆژنامەی (ژین) دەرچوو، تەماشا دەکەین دوو، سێ دێری لەئاخرەوە تێخستووە زەمی هیتلەر و مەدحی ئینگلیز دەکات. قانیع ئەوەی دیت گوتی: ئەوە چییە کەی من ئەوەم گوتووە؟ چووینە ئەوێ پیرەمێرد گوتی: دەزانم بۆچی هاتوون، دانیشن ترێتان دەدەمێ بێ دەنگ بن. (وەختی ترێش نەبوو) پیرەمێرد دایمە هەموو میوەیەکی لە خاریجەوە بۆ دەهات. بە تەیارە بۆی دەهات بۆ بەغدا و لەوێشەوە بەسەیارە بۆیان دەهێنا بۆ سلێمانی. قانیع گوتی: ئاخر چۆن بێ دەنگ بم. من و هیتلەر و ئینگلیز کوجا مەرحەبا؟ پیرەمێرد گوتی: وەڵامی لاپەڕەکە هەمووی چاپ بوو ئەوەی تۆ لەو لاپەڕەیەدا جێی یەک دوو دێر مابۆوە، منیش ئەو چەند دێرەم نووسی. کەچی مامۆستا حەمەی مەلا کەریم ڕەخنەی لە قانیع گرتووە و دەڵێ ئینگلیزچی بووە!

ڕامان: دڵنیایت حەمەی مەلا کەریم بوویێت؟

حەمەبۆر: بەڵێ، بەڵام بەتەواوی نازانم لەکوێ بڵاوبووەتەوە، ڕەنگە (بەیان)، یان (هاوکاری) بێ، جا من وەڵامم داوەتەوە و گوتوومە بابە وانییە و وایە.

ڕامان: باسی ئەوەت کرد کە لەحزبی برایەتی-دا لەگەڵ قانیع پێکەوە بوون، ئەم حیزبی دارکەر و برایەتی و زەردەواڵە و هیوا و ئەمانە، لەچەند لەم ڕێکخراو و حزبانەدا ئیشت کردووە، بۆمان باس بکە؟

حەمەبۆر: بەخوا هەر لە برایەتی-دا کارم کردووە، ئەوانی دیکە هەر ئاگامان لەیەکتر هەبوو. ئەم برایەتییە وەکو پیاوە گەورەکان ئاگایان لێ بوو، ئینگلیزیش ئاگای لێ بوو. کونسوڵێ هەبوو لە سلێمانی کونسوڵی بەریتانیا، ئەو ئاگای لێمان بوو، چیمان دەکرد ئەومان لێ ئاگادار دەکردەوە.

ڕامان: وەک دیارە بە ڕەزامەندی و ئاگاداری ئەوان دامەزراوە؟

حەمەبۆر: بەخوا ئیتر ئەوە نازانم، شێخ لەتیف لەژێرەوە ئەو ئیشانەی دەکرد. ئەو لەگەڵ سەفارەتی رووسیا پێوەندی هەبوو، لەگەڵ سەفارەتی بەریتانیاش پێوەندی

زەردەواڵە حزبی بەکر سدقی بوو، مەسئوولەکەی تۆفیق قەزاز بوو لە سلێمانی

هەبوو و لە هەر دوولاش دەیخوارد.

رامان: تۆ لە حزبی دارکەر و زەردەواڵەدا کارت کردووە؟

حەمەبۆر: ئاگام لێیان نەبوو، تیایاندا نەبووم. زەردەواڵە حزبی (بەکر سدقی) بوو، مەسئوولەکەی تۆفیق قەزاز بوو لە سلێمانی.

رامان: برایەتی ئامانجی چی بوو؟

حەمەبۆر: بۆ کوردایەتی دەمانکرد، دەمانویست شۆڕش بکەین و حکومەتی کوردی دامەزرێنین. ئێمە هەریەکەی خۆمان بۆ شتێک دانابوو. کەریمی سۆفی ساڵح-مان لەگەڵ بوو کە پیاوێکی ئازا و وریا بوو، بەدە کەس دەرەقەتی نەدەهاتن. خەنجەری هەڵنەدەگرت. دەیگوت ئەوەی کە دێ خەنجەرم لێ بدا، خەنجەرەکەی هی منە. ئەوە دەیگوت من دەبم بە بەڕێوەبەری پۆلیس. حزبەکەمان بێ سەروبەر بوو، قانوونمان نەبوو، بە نووسراوێ (قاسە)کەمان گیرفانی (شێخ لەتیف) بوو.

رامان: ئەی لە پیاوە بەڕیز و بەناوبانگەکان لەو حزبەدا کێی دیکەتان لەگەڵ بوو؟

حەمەبۆر: حەمەی ئاوڕەحمان ئاغا و مەحەی چنارە و حەمە ڕەشید خان و هەموو شێخەکانی نزارەمان لەگەڵ بوو.

رامان: ساڵی چەند برایەتی دامەزراو چەندی خایاند؟

حەمەبۆر: ساڵی ١٩٣٣ دامەزرا، بۆیەش ئەوە دەزانم من ئەوکات شیعرم دەگوت. شێخ لەتیف دایمە حەزی لەقسەی هەڵەق و مەڵەق دەکرد. منیش شیعری شێخ ڕەزایانەم بۆ دەگوت.

رامان: ئەو حزبەی ئێوە پێوەندی بە شێخ مەحموودی نەمرەوە هەبوو؟

حەمەبۆر: پێشوەخت جوابمان بۆ نارد کە دەمانەوێ شتێکی ئاوا دامەزرێنین.

رامان: ڕای ئەو چی بوو؟

حەمەبۆر: موافەقەتی کرد، جوابی دایەوە و گوتی: نامەوێ هەر لەتیف-ی کوڕم لووتکە بێ. ئەگەر دەیکەن وەختێک ڕازیم بنکەیەک لای مەلا ئەسعەدی خانەقا بێ، بنکەیەکیش لای شێخ لەتیفی دانساز بێ، ئینجا بنکەیەکیش لای لەتیفی کوڕم بێ، ئنجا هەرسێکیان ئەندام وەرگرن.

رامان: جا ئەمە چووە سەر؟

حەمەبۆر: ئەوەی ڕەخنەی دەگرت (شێخ لەتیفی دانساز) و (حەمەدەمین مەنگوڕی) بوون کە ئیعترازیان لەشێخ لەتیف دەگرت، دەیان گوت کاکە ئەوە کوردایەتی نییە. ئەوە بۆ خۆتی دەکەی، خۆ ئێمە خزمەتکاری تۆ نین. شێخ لەتیف زۆر ڕقی لە (مەنگوڕی) بوو، ئەو دەمە مەلا مستەفای بارزانی لێرە مەنفی بوو، پێوەندی لەگەڵماندا هەبوو، هەر ئەو دەمەش بوو لە هەر چوار پارچەی کوردستان چەتە پەیدابووبوون، بەڵام چەتەکان هیچیان پیاو ڕووت کەرەوە نەبوون، هەموویان لە حکومەت یاخی بووبوون. لەبەرئەوە سەرۆک خێڵەکان کرانە (موستەشار) و پیاوەکانیان کرانە پۆلیسی غەیرە نیزامی (جاش)، (مەنگوڕی) ئەوسا موستەشار بوو.

رامان: ئەو کاتە ئیشی ئێوە تەنیا کاری سیاسی بوو، ئەی ئیشی سەربازیتان نەبوو؟

حەمەبۆر: ناو بە ناو ئەو جۆرە کارانەشمان دەکرد. بۆ نموونە بۆمبامان خستە ماڵی (مەجید یەعقوبی) موتەسەڕیفی سلێمانی، لەسەر ئەوەی پیاوێک لەدێیەکی شارباژێر ماڵێکی سووتاندبوو، پیاوی شێخ لەتیف بوو، دوو سێ ماڵی دیکەشی پێوە سووتا بوو بە چەند سەر مەڕ و ماڵاتەوە، چەند پیاوێکیش کوژرا بوون، شێخ لەتیف چووە لای (مەجید یەعقووبی) و پێی گوتبوو لەبەر خاتری تۆ دەتوانم حوکمەکە بکەم بە فلان مادە و بەفلان مادەی نەکەم، لەسەر ئەوە بۆمبامان خستە ماڵەکەیەوە و هەڕەشەمان لێکرد و بۆ بەیانی (سلێمانی)مان بەجێ هێشت، چونکە (مەجید یەعقووبی) کابرای بۆ شێخ لەتیف ئازاد نەکرد و پێی گوتبوو من دەتوانم تەنانەت ئیعدامی بکەم، بەڵام لەبەر تۆ پێنج شەش ساڵێک حوکمی دەدەم، ئەوەش بەنیزامی عەشایەری دەکەم نەک ئیداری. شێخ لەتیف بەمە ڕازی نەبوو. فرمانی دایە ئێمە پەیژەمان برد و مەزەفەر ئەفەندی موفەوەزمان ئاگەدار کرد کە لەگەڵمان بوو، لەو ڕێگەیەی کە ئێمە پێیدادەچین تا ماڵی موتەسەڕیف پۆلیسی خۆیی دابنێت. ئەو پۆلیسانەی لەحزبەکە لەگەڵمان بوون، ناومان نابوون پۆلیسی خۆیی. لەبەرچاوی ئەوان کە دەیان زانی پەیژەکەمان هێناوە بۆ

چییــــه، من نەچووم تەقــە بکەم، بەڵام من لەخــوارەوە لەلایان وەسـتابووم و پەیژە هەڵگریش بووم. تەقـەیان لێ کرد.

ڕامان: ئەم حزبی برایەتی-یە پاشان بەچی گەیشت؟

حەمەبۆر: ئیـتر بەرە بەرە پووکـایەوە و هەریەکـەمان بەلایەکدا ڕۆیشتین، بەتایبەتی کە پارتی پەیدا بوو زۆر تەئسیـری لێکردین و برایم ئەحـمەد خواهەڵناگرێ دوو تەئسیری گەورەی لەسەرمان هەبوو، یەکیان چاوی ئێمەی کردەوە و تێی گەیاندین، چونکە حزبەکەی ئێمە هیچ نیزامێکی نەبوو، نووسینێکمان نەبوو، خەزێنەکەمان گیرفانی شێخ لەتیف بوو، لەوە تێگەیشتین ئێمە هەر خزمەتی دەرەبەگی دەکەین و کوردایەتی ڕاست وەها نابێت. کاریگەری دووەمی بەکارهێنانی وشەی کوردی بوو لە جێگەی عەرەبی.

ڕامان: ئەی حزبی هیوا چۆن بوو؟

حەمەبۆر: حزبی هیوا حزبێک بوو کە سەرۆکایەتییەکەی مامۆستا ڕەفیق حیلمی دەیکرد، ئەو دەیویست مونافەسەی شێخ مەحموود و شێخ لەتیف بکات. ئەوەش لەوانەیە لەبەر ئەوە بێ کە بە خزمایەتی دەگەیشتەوە عارف سائیب کە بە دەستی جەماعەتی شێخ مەحموود کوژرا، (شێخ محەمەد بچکۆلە) کوشتی.

ڕامان: نازانی لەسەرچی کوژرا؟

حەمەبۆر: ئینگلیز ئینزاری سلێمانی کرد کەوا بۆردوومانی دەکات، شێخ مەحموود بڕیاری دا سلێمانی بەجێ بهێڵێ، بەرەو ئەشکەوتی جاسەنەی لای سووسێ ڕایکرد. کە دەڕواو لێرە باردەکەن، عارف سائیب کاتبی فارسی (شێخ مەحموود) بوو. لەگەڵ شێخ دابوو، لە (قەرەچەتان) مەلا عارف ئەسپی بۆ نەمایەوە سواری بێ، گوتبوویان مەلا عارف ولاخ نەماوە، سبحەینێ ولاخت بۆ دەنێرین، سبەینێ تەشریفت بێنە. لێرە بە هەتا سوار دەگەنە ئەشکەوتی (جاسەنە). مەلا عارف سائیب لەوێ دەمێنێتەوە و شێخ دەچێ بۆ جاسەنە.

شێخ مەحموود پیاوکوژ نەبوو، من بەدەیان شەو لەگەڵی دانیشتووم، زۆر قسە و باسمان کردووە. پیاوێکی نیشتمانپەروەر بوو، بەڵام گومانی لە هەموو کەس هەبوو. بڕوای بەهیچ کەس نەدەکرد. ڕقی لە کەسێک بوایە تا بیست ڕۆژیش نەیدەبڕییەوە و هەر منجە منجی دەکرد، ئەمە بۆ وای کرد و چۆن وادەبێ.

تەنانەت مەسەلەی (شێخ محەمەدی خالیسی) کوڕی (شێخ ڕەزای تاڵەبانی) کە پیاوەکانی (شێخ مەحموود) لەسەر قسەیەک چوون تاڵانیان کرد، کە خالیسی ئەوسا قائیمەقام بوو. نازانم چ شتێکی گوتبوو (شێخ مەحموود) پێی ناخۆش بوو گوتبووی (ئەو بەچکە گەماڵە بۆ وادەکات). لەسەر ئەوە پیاوەکانی چوون تاڵانیان کرد، بێ ئەوەی شێخ مەحموود ئاگای لێ بووبێ. شێخ مەحموود کە بە کارەساتەکەی زانی کاغەزی بۆ خالیسی نارد کە بێت بۆ لای، ئەویش بە شیعرێک جوابی شێخ مەحموود دەداتەوە. سەرەتاکە بەوە دەست پێدەکا و دەڵێ:

لەپاش دامان و پا ماچ کردن و عەرضی دوعا خوانی
وەڕین دەست پێدەکا (بەچکەی گەماڵ)ی پیری گەیلانی

قسەکەی شێخ مەحموود دەڵێتەوە کە گوتبووی (بەچکە گەماڵ)، خولاسە شیعرەکە بەو جۆرە دەست پێدەکا. بۆ کوشتنەکەی مەلا عارف سائیب (شێخ محەمەد بچکۆلە) بەمەلا عارف دەڵێ تۆ بۆ نەڕۆیشتووی دیارە خەفیەی، واتە (جاسووسی). دەیبەستنەوە بەدارێکەوە شەتەکی دەدات و دەست و قاچی لەپشتەوە دەبەستێتەوە، پاشان دەیداتە بەر خەنجەر. مەلا عارف سائیب ئەو شاعیرە گەورەیە کە شێخ محەمەد بچکۆلە دەبینێ هەرچاوی کراوەیە و چاو دەترووکێنێ و گیانی دەرناچێ، لێی دوور دەکەوێتەوە و گوللە بارانی دەکات هەتا ملی لار دەبێتەوە.. هاواڵی حزبی برایەتیم (عارف قەرەچەتانی) لەساڵانی چلەکانی چەرخی بیستەمی زایینیدا دەیگوت ئەو دارەی مەلا عارفی پێوە بەسترابوو تا ئێستەش هەر ماوەو کونی گوللەکانی پێوەیە.

شێخ مەحموود پاش ئەوەی کە پێی دەزانێ دەڵێ: حەمە رووت ڕەش بێ نە ئەبوایا وات بکردایە. شێخ مەحموود بە درێژایی فەرمانڕەوایی خۆی، کەسێکی ئیعدام نەکرد و حوکمی ئیعدامی کەسی نەداوە. لەکاتی پاشایەتییەکەیدا حوکمی حەپسی گەورەشی بەسەر کەسدا نەداوە.

ڕامان: ئەی کوشتنەکەی جەمال عیرفان چۆن بووە؟

حەمەبۆر: ئەویش هەر حەمە بچکۆلە کوشتی. جەمال عیرفان ڕاوێژکاری مەلیکی بوو. فەیلەسوف بوو نەک شاعیر، شیعرێک بەناوی ئەوەوە بڵاوکراوەتەوە ئەو

حەمەبۆر و قانیع

شیعرە هی (زێوەر ئەفەندی)یە. جەمال دەڵێ پێنج حۆقە مێوژت بۆ دەنێرم با ئەو شیعرە بەناوی خۆمەوە چاپ بکەم. سەرەتای شیعرەکە دەڵێت: (مامە هۆمەر سەد شوکور تۆ قووەتی چاوت هەیە). جەمال بەگ پێشنیارێک بۆ (شێخ مەحموود) دەکات و دەڵێ: تۆ جومعانە دەچیتە مزگەوتی گەورە ئەو مەلایانە دادەنیشن و قسەی بێ جێ و ئەفسانەی ئایینی دەکەن، تۆ مەلیکی و حکومەتەکەمان تازەیە، هەموو جۆرە کەسێک و چینێک دێن بۆ نوێژکردن، لە مزگەوتی گەورە چی پێویستە بۆ حکومەتەکەمان و شکایەتیان لە کێیە، چی دەبینن و چی دەزانن لەبارەی سوودی حکومەتەکەمانەوە بیڵێن و بیگەیەنن و پێش نوێژی جومعە بکەین بە دیوەخانی میللەت. ئەم بڕیارە لە بازاڕدا جاڕ دەدەن کە ئێمە شتێکی ئاوا دەکەین، نوێژی جومعانە سەعاتێک پێش نوێژ چیتان دەوێ، بە ئازادی خۆتان قسە بکەن و هەرچیش دەڵێن ترسی لەسەر نییە. جارێک باس دێتە سەر کەری عوزێر پێغەمبەر. شێخ مەحموودیش تێکەڵ بە قسەکردن دەبێ و دێتە سەر ئەوەی کە لەنێو حەیواناتدا دوو حەیوانی دنیا دەچنە بەهەشتەوە، یەکێکیان کەری عوزێر پێغەمبەر و ئەوی تریان سەگی ئەسحابی کەهف. لەو کاتەدا جەمال عیرفان هەڵدەستێ و دەڵێ: یاشێخ قسەکەت لەدەمتدا بە شەکر بێ یەک کەلیمە قسەم هەیە. شێخ دەڵێ فەرموو جەمال بەگ. ئەویش دەڵێ پێشەکی سەری کەری عوزێر پێغەمبەر بە قنگی سەگی ئەسحابی کەهف، ئەمجا سەری سەگی ئەسحابی کەهف بە قنگی کەری عوزێر پێغەمبەر. ئەمە دیوانی میللەتە، یان خانی کەرو کونی سەگە، ئێوە بەم جۆرە دەمانبەنە پێشەوە؟ ئیتر هەموو بێ دەنگ دەبن تا نوێژ دەکەن. دوای نوێژ (شێخ مەحموود) هەر بەدەم ڕێگاوە دەڵێ ئەوە (جەمال بەگ) بۆ ئاوای کرد و ئەوە چ بوو کردی و ئەو منجە منجانە دەکات. هەر دەگاتەوەماڵەوە (شێخ محەممەدە بچکۆلە) دەڵێ شێخ مەحموود دڵی ناخۆشە با دڵی خۆش بکەم. لەکاتیکدا (جەمال بەگ) لە حەوشەکەدا کچەکەی ئاو بە دەستیدا دەکات کە دەست دەشوات، (کچەکەی ژنی فوئاد ئەفەندی مامۆستای مەکتەبم بوو).

ڕامان: فوئاد ڕەشید؟

حەمەبۆر: بەڵێ مامۆستا فوئاد ڕەشید کە ئینگلیزی بەمن گوتووە. ئەوکاتەی (شێخ محەممەدە بچکۆلە) لە دەرگا دەدات و دەڵێ جەمال بەگ لەماڵە، کچەکە دەڵێت: بەڵێ. ئەو کچە بۆی گێڕامەوە کە بەڵێ باوکم هەستاو من دوورکەوتمەوە. زرمەی لێ هەستاند و دوو گوللەی لێدا بوو. یەکی لەبەر ورگی باوکم و یەکیشی بە بەر گونی کەوتبوو. بۆ ئەویش هەر عەینی شت (شێخ مەحموود) گوتبووی حەمە ڕووت ڕەش بێ بۆ وەهات کرد، بەڵام (شێخ مەحموود) بۆ جەمال بەگ زۆر گریابوو، چونکە خۆشی دەویست، ڕاستیشی دەکرد، من ئەمەم لەخۆی بیستووە.

ڕامان: خۆت پێوەندیت لەگەڵ شێخ مەحموود چۆن بوو، چی لە بارەوە دەزانی و چیت لەبارەیەوە بیستووە؟

حەمەبۆر: لەکاری حزبیدا چونکە منداڵ بووم بێ شوبهە بووم. ئەو وەختانە دوازدە، سێزدە، چواردە، پانزدە ساڵان بووم. کە لەو ساڵانەدا زۆر کاغەزی (شێخ لەتیف) و (شێخ لەتیفی دانساز)، یان هی (مەلا ئەسعەد)م دەبرد بۆ (شێخ مەحموود) بۆ بەغدا، لەوەوە شێخ مەحموودم باش دەناسی. ئەحە خورشەیەکیش هەبوو باوکی جەلال کۆچەری گۆرانیبێژ، ئەو بوو شێخ مەحموودی لە بەغدا دەرباز کرد، ئەو کاتە لە ڕێگەی بەغدا تاکسی هەبوو. کاغەزیان پێدا دەنارد، ئەگەر من لەبەر مەکتەب، یان لەبەر شتێک نەمتوانیبا ئەو دەیبرد. کە ڕەشید عالی گەیلانی هەستا، شێخ جوابی بۆ ناردین کە ئەو کوردستان دەکات بە حکومەتێکی کوردی. ئەو نەتەوە درۆزنە (مەبەستی عەرەب بوو) ئەگەر پێوەندیی پێوەکردن بە

قسەی مەکەن. منیش گوتوومە نایکەم و هەر لە بەغدا دادەنیشم و تا دەمرم بۆ خۆم نوێژی خۆم و عیبادەتی خوا دەکەم، لەبەر ئەوە ئێوە بەقسەیان مەکەن. دوای ئەوە کاتێکم زانی گوتیان شێخ دەڵێ: سەفیری ئەڵمانی خۆی هاتووە بۆ لام، هێشتا سەفارەتیان لەوێ مابوو، پێی گوتووە: هەرچی بکەن من پشتتان دەبم، چەک و پارەی زۆرتان بۆ دەنێرم. کوردستان دەکەم بە حکوومەتێک بەسەرۆکایەتی تۆ. پیاو کۆ بکەنەوە و حازر بن، تا من دەگەمە لاتان، ئیتر خەڵک کۆکرایەوە و هەرچی پیاوە گەورەکان هەبوون، هەر کەسێ چەکدار و سوارەی هەبوو هێنای بۆ (سیتەک)، چاوەڕوانی (شێخ مەحموود)مان دەکرد. ئەو (ئەحە خورشە)یە شێخی لە سنووقی ئۆتومبیلەکەیدا لە بەغدا دەرکرد و گەیاندییە (کفری)، لەوێ دەست بەدەست کێ پیاو و چەکداری زۆر بووە، شێخ مەحموود لای دابووە لایان و پیاوی ئەوانی لەگەڵ خۆی هێنابوو. هەموویان بەسواری هاتن بۆ سلێمانی، شێخ مەحموود زیارەتی کاک ئەحمەدی کرد و چوو بۆ (سیتەک). (ئەڵمانیا)ش درۆی کرد، نەپارەی نارد نە چەکی نارد. ڕەشید عالی سەرکەوت و عەبدولئیلاهو فەیسەڵی دووەم هاتنەوە و هەموو شتێک چۆوە جێی خۆی. قازانجی کورد تەنیا ئەوە بوو کە (شێخ مەحموود) لە بەغدا ڕای کرد و چووە سیتەک و لێی دانیشت و لەشکری کورد بڵاوەی لێ کرد. موتەسەڕیف جوابی بۆ شێخ ناردبوو کە شێخ دابنیشێ و ئێمە هیچمان لەسەری نییە. ئەویش بۆ خۆی لە داری کەلی دادەنیشێ، بەڵام شێخ پێیانی گوتبوو نابێ مەئمووری حکومەت هیچ ئەمرێکم بەسەردا بکات و چەکداری خۆشم بەدیار خۆمەوە ڕادەگرم، بێنە سەرم پیاوەکانتان دەکوژم، قبووڵم نییە وەک ژێردەستەیەکی خۆتان ئەمرم بەسەردا بکەن. ئیتر لەوێ دانیشت. شێخ مەحموود دەیزانی حەز لە شیعر دەکەم زۆرجار دەیگوت حەمەبۆرم بۆ بانگ بکەن. کە دەچوومە لای دەیگوت ئەم جارە کە هاتی دیوانی حەریقم بۆ بێنە و...تاد، جارێکیان گوتی: (دیوانی حەمەدی)م بۆ بێنە، دیوانی حەمەدی تەنانەت دڵدارییەکانیشی ڕەخنەیە لە حکومەتی (شێخ مەحموود). جارێکیان شێخ مەحموود بۆی گێڕامەوە و فەرمووی بە (ئەحمەد بەگ)م گوت بۆچی ئەوەندە ئیعترازم لێ دەگری؟ ئەحمەد بەگ گوتوویەتی قوربان تۆ بۆ فەرقی کەلیمەی (ئیعتراز) و (ڕەخنە) ناکەی؟ من ڕەخنە لەتۆ ناگرم تۆ پیاوی چاکی، من ڕەخنەم لە نیزامی حکومەتەکەت گرتووە. شیعرێ هەیە باسی دڵداری دەکا کەچی دەڵێ:

مەڵێ مەنسووبی (کوردی)و (سالم)م (حەمدی) لەبێ فەضلی
کە ئەژدادی حەمیەت مەند، گەلێ مەحجووبی ئەولادە

یانی (سالم) و (کوردی) مەحجووبی منن و من نەگەییومەتە ئاستی پیاوەتی ئەوان. شێخ مەحموود گوتی: ڕووت ڕەش بێ ئەحە، هەرچەند ڕووڕەشی هەڵناگرێ. بلێ کاک ئەحمەدی شێخ و شێخ مارف چییان کردووە کە تۆ باسی دڵداری دەکەیت و دەیهێنیتەوە سەر ئەوان. گوتم یا شێخ ڕاستە دڵدارییە و ئەمە باسی خۆی دەکات. گوتی: کوڕم تۆ نازانی ئێمە لە قسەی یەکتر تێدەگەین، ئەو (کوردی) و (سالم)ە مەقسەدی کاک ئەحمەد و شێخ مارفە کە من لە نەوەی ئەوانم، ئەوانیش مەحجووبی خراپیی منن لە پاشایەتییەکەمدا.

ڕامان: ئەوەی لەتۆدا سەرنجی منی ڕاکێشاوە، بیرەوەری تیژتانە کە لەو تەمەنەدا شیعر و ڕووداوێکی زۆرتان لەبیر ماوە، ئەمە بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟

حەمەبۆر: مامۆستایەکم هەبوو لە مزگەوتدا زۆر ئیستفادەم لەو کرد. فێری بەرگ تێگرتنی (تەجلید)ی کتێبی کردووم، دەرسی چاکی پێ گوتووم، هێندە ڕۆچووبووە ناخمەوە کەنوێژم دەکرد و دەمگوت (الله اکبر) بە نیو سەعات (الله اکبر)م بۆ نەدەهات، مەلایەک وەهای فێر کردبووم، دەیگوت کە دەڵێی (الله اکبر) نابێ هیچ فیکرێکت لەمێشکدا بمێنێ. خوا بێنیتە خەیاڵتەوە و ئیتر وەک پەرێک بە ئاسماندا بفڕیت وەهایە. من لەماڵێدا تاقانە بووم، قسەم دەڕۆیی، زۆر وەسواسیش بووم. کەسێک دەستی لە پیاڵەی من بدایە، پیاڵەکەم دەشکاند. شتی من جیاواز بوو، ئەوەی نانم تیا دەخوارد کەسێک دەستی لە کەوچکێ، یان شتێکم بدایە دەمشکاند.

ئەو مامۆستایەم ئەوانەی پێ تەرک کردم، فەرمووی کوڕم تۆ نوێژ بۆ خوا دەکەی و ئەو وەسواسییەی ناوێ. بۆ بیرتیژیم ئەوەشی فێرکردم کە فەرمووی کوڕی خۆم (چەرەزات) زۆر بخۆ لەگەڵ شیرینیدا، قەت واز لە خوێندنەوە مەهێنە و هەر موتالەعە بکە. ئیتر بیرەوەریت

قـایم و تیـژ دەبێ. فـیـعلەن ئیـسـتـفـادەم لەو قـسـانەی کردووە.

رامان: بەڕای تۆ موتاڵەعەکردنی بەردەوامیش لەگەڵ جۆری خواردن کاریگەری هەیە؟

حەمـەبۆر: بەڵێ بە ئەزمـوونی خـۆم بۆم دەرکـەوتووە ئاوایە. ئەو مامۆستایەم مەلا عەبدولڕەحمانی چۆری-یان پێ دەگوت، دانسازی دەکرد و فەخفووری شکاوی چاک دەکردەوە، خـەیاتی دەکـرد و مـەکـینەی خـەیاتی چاک دەکردەوە و ... و.

رامـــان: باسی تۆفـــیق وەهبی بکە کـــە بوو بە موتەسەڕیفی سلێمانی لەوکاتەدا ڕاپەڕینی ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠ واتە ڕۆژی ڕەشی شـــەشی ئەیـلوولی ١٩٣٠ز ڕوویدا، هێندێک کەس ئەم کارەساتە دەخەنە ئەستۆی ئەو، بەڵام من لە ئیـدارەی مـحـەلی سلێـمـانی لە هەشتایەکان دۆسیەکەیم دۆزییەوە، دەرکەوت ئەم پێش ڕوودانی ئەم کـارەسـاتە و بەرپابوونی شـەڕی بەردەرکەی سەرا ئیستقالەی کردووە، یان ئیستقالەیان پێداوە، تۆ بۆ ئەمە چی دەڵێیت؟

حەمەبۆر: بە درۆ ئیستقالەیان پێداوە و نووسیویانە، ئینگلیزەکان تەرتیبیان کرد و بەدرۆ نەقڵیـان کردووە و بەدرۆ ڕایان گەیاندووە کە چووە بۆ خاریج و ئیجازەیان بۆ نووسیوە، تا ئەو ئیشە کە لەزەمانی ئەودا کراوە نەخرێتە ملی ئەووەوە، من ئەوەم لە باشکاتبی دیوانی موتەسەڕیف (مەدحەت موبارەک) و لە غەفـوور ئاغـای حاجی مـەلا سەعیدی ئامیر حامییەی سلێمانی بیستووە، تەنانەت کەمال ڕەئووف بە دووروودرێژی وتارێکی نووسیوە کە ئەو هیچ پێوەندیی بەو ڕووداوەوە نییە، بەڵام من لەگەڵ ئەم مـامـۆسـتـایەدا نیم، چونکە بەڵگەکـانی لەدروست کـراوەکـانی ئینگلیـزەکـانن و فـایلەکـەشی هەر دروست کراوی ئەوانە تا کاری تری پێ بکەن.

رامان: من لەگەڵ ئەو ڕایەدا نیم، چونکە دۆسیـەکەی لە ناو ژوورێکی ئیدارەی محەلی سلێمانی دۆزراوەتەوە، فــایلەکــەی لە وەزارەتی دەرەوەی بریتـــانیـــا و لە دامــودەزگــایەکــانی ئەوان نەدۆزراوەتەوە تا بڵـێین دەسـتکردی ئەوانە. بەهەرحـاڵ تۆ چیت لـەو شـەڕەی بەر دەرکی سەرایە لەبیرە؟

حەمەبۆر: ڕاستییەکەی ئەوەیە پێش شەڕی بەردەرکەی سـەرا، دەزانرا کـەوا ئەمـە دەکـرێ، (بەکـر سـدقی) بەسەرۆکایەتی تۆفیق قەزاز بەرپرسیاری حزبی زەردەواڵە لەسلێـمـانی ئەو حزبەی دامـەزراندبوو. کـە بەکـر سـدقی بەدزیشەوە دەهات بۆ سلێمانی ئاگەداربووم و پێوەندیشی لەگەڵ برایەتیـدا هەبوو. سـەری شێخ لەتیـفیـشی دەدا و جلی مـەدەنی لەبەر دەکرد، نـەک عەسکەری و بەتەنیـاش دەهات.

رامـــان: حـــەز دەکـــەم لەســـەر ئەو مـــەوزووعـــە زۆرتر بدوێیت؟ باسی حـــزبی زەردەواڵە و بەکـــر ســـدقی چی دەزانی و چیت بیستووە بەوردی بۆمانی باس بکە؟

حەمەبۆر: ئەو حزبەی دامەزراندبوو شێخ لەتیف پێی دەگوت: ئێـمەش لە گەڵتاین، یانی ئەو دەیزانی برایەتی یەکێکە لە زەردەواڵەکەی خۆی و بەهێزتریشە. قسـەیەک لە قـســەکــان لە مــاڵی شـێخ لەتیف هاتە سـەر ئەوە ئاگاداربووم، بە نهێنی بەکر سدقی و تۆفیق قەزازی لێ بوو، کە سیـلاحـمان لازمە، تفـەنگێک هەیە پێی دەڵێن (ســەگ ترێن) زۆر درێژە، بەڵام زۆر مـــەودای دوورە و زۆریش بە هێـزە، (بەکـر سـدقی) لەئەڵـمـانیـاوە ئەو تفەنگەی بۆ هێنـاین. حەڤدە هەزار تفەنـگ بوو هێنای بۆ سلێـمـانی، لە حەوشی پۆلیسخـانە دایان نا. هێندە زۆر بوو بە فیشەک و بە تفەنگەکانەوە، هەمووی لەسندووقدا بوون. کـە دەچووی بۆ پۆلیـســخــانە دەبوایە بەقــەراخ سندووقـەکـان و دیوارەکـاندا ڕۆیشـتبـای، چونکە ڕێگا

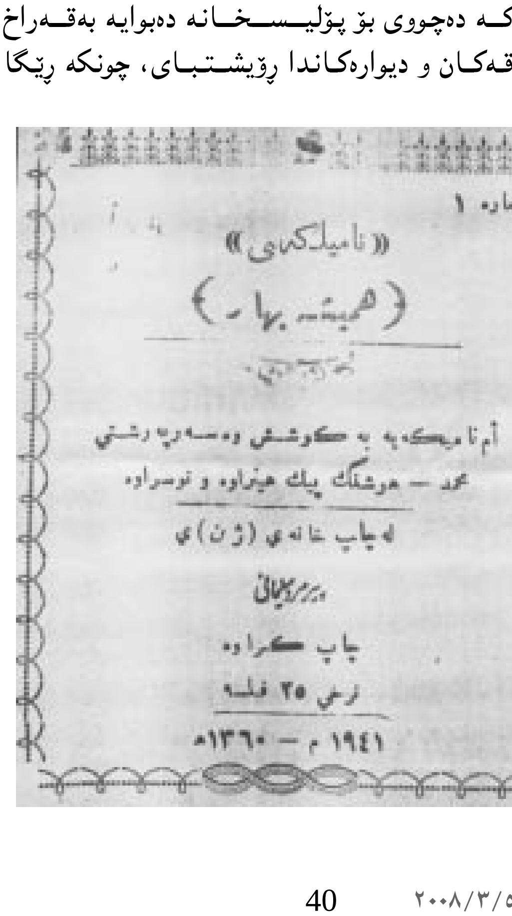
ژمارە ١

«نامیلکەی»

لە چاپخانەی (ژین)ی

چاپ کراوە

١٩٤١ م – ١٣٦٠ھ

نەمابۆوە، تەنانەت دەرگایەکی ئەوێ، دەچۆوە سەرا، ئەو دەرگایەش گیرا بوو. موتەسەڕیف پێش ئەوە نازانم کێ بوو، هەر خۆمان لەگەڵ (بەکر سدقی) ئیتیفاقمان کرد کە موتەسەڕیف ئەو تفەنگانە وەرنەگرێ و خۆی نەقڵ بکرێ. بۆ ئەوەی لە حکومەتەوە وەرنەگیرێ، موتەسەڕیفێکی دیکە هات، ئەوی دیکە گوتی جێگەی توند و تۆڵم نییە. شورتەش جوابیان دایەوە و گوتیان ئێمە جێمان نییە و ناتوانین پارێزگاری لەو سیلاحانە بکەین. ئەمە هێنراوە بۆ حکومەت، چونکە گوایە مەترسی هەستان و شۆڕشی کوردی چاوەڕوان کراو هەیە، گوایە حکومەت دەترسا کوردەکان شەڕ بکەن بۆ (ماف) وەرگرتن لە ٦ی ئەیلوولی/ ١٩٣٠زدا ئەو تفەنگە هێنراوە بۆ حکوومەت کە شەڕی دژ بە کوردی پێ بکات. ئەمە بەناو وایە بەڕەسمی، بەڵام لەژێریشەوە هێنراوە بۆ تۆفیق قەزاز، هەر ڕۆژێ (سەعاتی سفر) هات و ڕاپەڕین بکرێ و بەهاوکاری برایەتی ئەو تفەنگانە دابەش بکرێن.

ڕامان: کەواتە تۆفیق قەزازیش لەگەڵ بەکر سدقی بوو؟

حەمەبۆر: بەڵێ بە چاودێری ئەو دەکرا، بەڵام ئاخر جار دوا موتەسەڕیف پێشنیاری کردبوو تفەنگ و فیشەکەکان بدەن بە یەکێک لە ئەشرافە گەورەکانی سلێمانی، کە متمانەی پێ بکرێ و بتوانێ پارێزگاری لەچەکەکان بکات. هەروایان ڕێکخست، تۆفیق قەزازیش ئەوانەی وەرگرت و بردنییە لای خۆی. وەختێ بەکر سدقی کوژرا ئیتر ئەو هیوایە نەما. پێوەندی کەرمان بە ئەڵمانیاوە ئەو بوو، ئەویش نەما. تۆفیق قەزاز دەستی کرد بە دابەش کردنی تفەنگەکان. شێخ لەتیف چەند هەزار تفەنگی وەرگرت، تەنانەت من سێ تفەنگم وەرگرت و فرۆشتمن.

ڕامان: بەکر سدقی ساڵی ١٩٣٦ کوژراوە، بەڵام ڕووداوی ٦ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٠یە، کە ئەمە ٦ ساڵی بەینە؟

حەمەبۆر: ئاخر دەزانم هەستانی ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠ نەگەیشتە چەک وەرگرتن و تۆفیق وەهبی خنکاندی، ئەو چەکە هەر مابۆوە و تۆفیق وەهبی موتەسەڕیف لەڕاستیدا بەو چەکەی زانیبوو. شیعرێکم هەیە بەزمانی منداڵێکەوە گوتوومە، باسی شەڕی بەردەرکی سەرام کردووە، بەڵام ئێستا شیعرێک بڵێم و باسی شەڕی بەردەرکی سەرا بکەم شتێکی ترە. بۆ نموونە دەڵێم من منداڵ بووم، گوتوومە باجی ئەجێی دراوسێمان هات، گوتی وەڵڵا دەڵێن خەڵکەکە بەعزێکیان خستوونەتە کونە ڕەشەوە واتە (بەندکراون). من چونکی تاقانە بووم نەمدەزانی کونە ڕەش چییە؟ پەڵپم لە دایکم گرت (کونە ڕەش)م دەوێ. خولاسە شیعرەکەم بەزمانی منداڵانەوە گوتووە و وردەکاری سەیری تیایە. بۆ سبەینێ کە چووم بۆ لای باوکم دوکانی باوکم لە ئەسحابە سپی بوو، لەبەر دەرکەی سەراوە تێدەپەڕیم کە دیم (محەجەرەکەی) سەرا ڕووخابوو، خۆشترین شت لەلای من ئەوە بوو، بە ڕاستی خۆشترین ڕۆژم بوو، چونکە جاران دەستم درێژ دەکرد گوڵ بچنم دەستم دەستێکی کورتی منداڵانە بوو نەدەگەیشتە گوڵ، ئێستا دەستم دەیگاتێ. دەستێکم بۆ هەر گوڵێک دەبرد گوڵەکە خوێناوی بوو، لە خوێنی شەهیدانی ئەو شۆڕشە مەزنە و ئەو ڕۆژەش گوڵم دەست نەکەوت. هەرچەند ئەوە لە زمانی منداڵێکەوەیە، بەڵام شیعرەکە زۆر بەرز و قووڵە، لەگۆڤاری (بەیان) چاپ بووە. لەبەر چاپخانەکەی حەمە ڕەقدا عەموودێکم دی تا ساڵی ١٩٥١یش هەر مابوو بەتەنیشتی سەرەوەی کتێبخانەی (سلێمانی)یەوە گوللە لێیدا بوو، قوپاندبوویەوە و خوار بووبووەوە. سەرسووچی سەرا کە بەرامبەر شەقامی پیر مەنسوورە کە دییە خوارێ یەکەم سووچی سەرا، سووچی خوارووی ڕۆژهەڵات ئا لەوێدا ڕەشاشی حکومەت دامەزرا بوو، لە کوڵانەکانەوە لەهەر لایەکەوە خەڵکی

هاتبـوون ئەو ڕەشاشـە پێکابوونی. کـابرایەک نازانم کێ بووە بە خەنجەر بەرەو ئەو ڕەشاشـە ڕا دەکـات، هەرچەند تەقەی لێدەکا بەرناکەوێ تا دەگـاتە سەری و بە خەنجەر دەیکوژێ. هاوار دەکات کوڕە بابە نازانم ئەمە چ بەڵایەکە کێ لێی دەزانێ بابێت لێی بخـــوڕێ، وەرن ئیـــشی پێبکەن. کـوڕە هاوارە وەرن ئەمـە هینەکەیە کـە ئێـمەی کوشت، وەرن ئیشی پێبکەن. کەسێک نەبوو لێی بزانێ و ئەمـــجـــا کـــابرا دابووی بەدار و دیوار و بەرداو لەوێ ڕەشاشـەکەی شکاندبوو. ئێـسـتـا پێـویـسـتـە ئەو جێیـە لەلایەن چەند هونەرمـەندێکی پسـپـۆڕی پەیکەرتاشـەوە هەیکەلێکی شایانی بەنیشانە بۆ بکرێ.

ڕامان: تۆ وەرەوە سـەر ئەو ڕێکخـراوی زەردەواڵەیە و لەبارەیەوە قسەمان بۆ بکە؟

حەمەبۆر: ماجید مستەفا لەگەڵ (ئینگلیز و پاشایەتی عـــیـــراق)دا بـوو، ئێـــمـــەی برایەتی و زەردەواڵە دژی حکومەت بە کۆڵانەکاندا بەیاننامەمان بڵاو دەکردەوە، لە پڕ (ماجید) دەهات، دیارە حکومەت (ئیزعاج) بوو بوو، نەیدەزانی کێ بڵاویان دەکـاتەوە. مـاجـیـد مـسـتـەفـا کـە دەهات دەیگوت ئەوە هەزار دینار بۆ حزب. (هەزار دینار زۆر بوو) شـێخ لەتیف دەیگوت: ئەم کـابرا دووڕووە بەم هەزارە، بیست هەزاری وەرگرتووە، وەها خەبەرم بیستووە کـە مـاجـیـد گـوتوویە ئەمـانە بەیاننامـە بڵاودەکـەنەوە سـەرسـەری و مـەرسـەرین، پارەیەکم بدەنێ بۆیان دەبەم و دەمکوتیـان دەکـەم، تەنانەت ئەو بۆمـبـایەی خـسـتـمـانە ماڵی (حـاکم عـەبدولڕەحمان)ەوە ماجید مـسـتـەفا بۆی هێنایین. ئەمـە شـێخ لەتیف ئەم قـسـەیەی بۆ من کـرد، فیعلەن پارەکەی وەردەگرت و ماوەیەک بێدەنگ دەبووین و لەپڕ دەستمان پێدەکردەوە. ئینگلیزەکان دەیان ویست تۆفیق وەهبی-ش وەک ماجید مستەفا دوو دەور ببینێ، واتە لەگەڵ کوردیش و لەگەڵ حکوومەتیش بێ.

ڕامان: ئەی بەکر سدقی پێوەندیی لەگەڵ شێخ لەتیف چۆن بوو؟

حەمـەبۆر: پێـوەندییـەکـە ئەوە بـوو کـە دەیزانی کـوڕی شێخە و چەکداری بۆ پەیا دەکرێ و هیـوای پشتـگیریی لێ دەکـرد، بەمـەرجێ لەوەی لە ئینگلیـز دەستـی دەکـەوێ زۆرتر بێ..

لێرەدا ئاشکراکـردنی نهێنییـەکی گرنـگ هەر لەبارەی کـەسێکی کـوردی هەولێـرییـەوە کە (وابزانم ڕەمـز نافـیع بووە)، لەگـەڵ چەند کـورد و ئەڵمـانییـەکی تردا کـە هەمـوویان (نازی)ی تۆخ بوون گـوایە بە پەرەشـووت لە ناوچەی هەولێـردا بە دزییـەوە دابەزیون و پێـوەندییـان بە گـەورە پیـاوان و سـەرۆک خێڵـەکـانی کوردەوە کـردووە و هانی ئەوەیان داون لە ڕێگەی دامەزراندنی حکومـەتێکی کـوردیدا بە پشـتـگیـری (نازیتی)ی (ئەڵمـان) یەک بکەون، هەروەها ئەو (ڕەمـزی)یە پێـوەندیشی بە شـێخ مـحـمـوودەوە کـردووە. من لە سـەروبەندی جـەنگەکـەی (ڕەشید عـالی گەیلانی)دا بەکاری (برایەتی) سـەرێکی شێخ مەحموودم دا و ئەو بۆی دووبارە کردمەوە کە دەبێ بەهاشـەو هووشـەی ڕەشید عـالی فریو نەخوێن، هەروەها فـــەرمـــووی: وریابن دەســـتـــەیەکی (دەست بەتاڵی) (دەمـڕووتی) کـوردیش کـە خۆیان بە (نازی) و سـەر بە (ئەڵمـان) دەناسـاند پێـوەندییـان پێـوە کـردم و تێـیـان گەیشتم (سەرمایە)کەیان هەر قسەی ڕووتە، منیش تێم گەیاندن کە: (بیخەنە مشتم بیخەمە پشتتان). هەروەها شـــێخ فـــەرمـــووی: لە چەند سـەر خـێڵ و گـەورە پیاوێکیشمانەوە زانیم کە ئەو دەمڕووت و دەست بەتاڵانە پێوەندییان پێوە کردبوون، ئەوانیش ئاواتەخوازی خۆیان بە بوونی حکومەتێکی کوردی بەپشتیوانی زلهێزێکی جیـهـانی بۆ دەربڕیبوون، پێـیـان گـوتبـوون کـوا ئەو پشتیوانییە تا بتوانن ئەو خواستەمان تێ بگەن».

دیوانی
شێخ ڕەزای تاڵەبانی
بەشی کوردی
نومید کاکە ڕەش
بە کۆششی : هۆشیار قەفتان
لە چاپ دراوە
(حەمەبۆر)یپاچووەتەوە
١٩٩٩

ڕامان: هیچ باس نەکراوە نییەتی بەکر سدقی چی بوو؟ ئەو ئینقلابەی بۆچی دەکرد؟

حەمەبۆر: کە ئەوە کرا با، شێخ مەحموود دەکرا بەمەلیک.

ڕامان: مەبەستیان تەنیا ئەوە بوو؟

حەمەبۆر: بەڵێ شێخ مەحموود لەکوردستاندا دەکرا بە مەلیک.

ڕامان: کوردستان، یان عیراق؟

حەمەبۆر: کوردستان. (هەقمان بەسەر عیراقەوە نەبوو) دەمانویست کوردستان لەعیراق جیابکاتەوە، پیلانەکەی ئینگلیز کە کوردی کردە ژێر دەستەی عەرەب پووچ بکرێتەوە. (تۆفیق وەهبی) دواجار بۆی دەرچوو بۆ ماڵەباوانی، کە لە ئەنجامدا لە باوەشی ئەواندا وەک (موستەشاری ئەدمۆندس) لە (لەندەن) مرد. لەلایەکی ترەوە تۆفیق وەهبی توانایی مێژوویی و زمانەوانی زۆری هەبوو، بەڵام لەکاتی پێویستیدا لەسەر ڕێوشوێنی ڕۆژهەڵاتناسەکان نووسینی بڵاودەکردەوە.

ڕامان: لە سییەکان بەولاوە باسی نووسینی کوردی، سروودی کوردی، قوتابخانەی کوردی و ئەو شتانەمان بۆ بکە؟

حەمەبۆر: لە ساڵانی چلەکاندا نووسەران و شاعیران لە چایخانە و مەیخانەیەک کۆدەبوونەوە ئەویش (مەیخانە)کەی ڕەمزی قەزاز بوو، یەکەمین کوردی ئیسلامە کە لەمێژووی ئیسلامیماندا مەیخانەی دانابێ. ئەو پیاوە مەیخانەیەکی لە سلێمانی هەبوو برایم ئەحمەد و شاعیران لەوێ کۆدەبوونەوە، ئەوە فایق زێوەرە، ئەوە منم، ئەوە ئەبوو بەکر هەورییە. ئەو لەگەڵ دکتۆر برایم ئەمین باڵداردا دەیگوت شت بۆ منداڵان بنووسن، من یەکێکم لەوانەی ئەو فیکرەیەم لەو وەرگرتووە، ئیتر زۆر شاعیری ئەو زەمانە شیعرمان بۆ منداڵ داناوە. هەرچەندە پێش ئێمە (زێوەر ئەفەندی) شیعری بۆ منداڵ گوتووە و یەکەمین کەسە کە شیعری بۆ منداڵان نووسیوە. بەپێی کتێبەکانی قوتابخانەی سەرەتایی تورکی بوو، بەڵام ئەم بۆ منداڵی کوردی دەکرد. دوای زێوەر ئەفەندی ماوەیەک ئەوە کوێر بووە. هەرچەند خۆی ئەمەی مابوو، بەڵام شیعری بۆ منداڵان نەدەنووسی. دکتۆر ئیبراهیم باڵدار خۆی ئەمەی زیندوو کردەوە. برایم ئەحمەدیش ڕووبەڕووی فایق بێکەس دەیگوت: هەمووتانم هێنایە سەر ڕێ بۆ ئەوەی شیعرەکانتان بە کوردی پەتی بێ و وشەی کوردی لەجێی وشە عەرەبییەکان دابنێن، بەڵام ئەم سەگە پیسە کوێرەم بۆ قانیع ناکرێ. برایم ئەحمەد مەبەستی لە فایق بێکەسی شاعیر بوو، ئەویش دەیگوت: من شیعر بۆ ڕەشەگەل و خەڵک دەڵێم بۆ تۆی ناڵێم، خەڵکەکەش بەم زمانەی شیعری من قسە دەکەن. دەیگوت کە شیعرم بۆ هات وەک تۆ دەتەوێ بگەڕێم بۆ وشەی کوردی کە (نە) لەو (وەزن)ە دەردەچێ و (نە) لەو قافییەیە دەردەچێ، ئەوە لێم تێک دەدا، لەبەر ئەوە ڕاستەو ڕاست شیعرەکەی خۆم چۆن بۆم هات بەزمانی گەل دەری دەبڕم. دیارە ڕاستییەکیش لە قسەکەیدا هەیە، بەڵام شاعیر تۆزێک دیقەت بکات دەتوانێ بەسەریدا زاڵ بێ و (کێش) و (پاشبەند)ی لەدەست نەچێ.

ڕامان: زۆر باسی ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ دەکەن کە یەکەم موتەسەڕیفی سلێمانی بووە شیعر و سروودی کوردی بڵاوکردووەتەوە، تۆ لەو بارەیەوە دەڵێی چی؟

حەمەبۆر: من لەوەی تۆ گوتت زیاتر نازانم، چاکەی هەبووە، تەنانەت جارێکیان چوومە ماڵیان کە باوکم دارتاش بوو، دەرگا و پەنجەرەکانی خانووەکەیانی چاک دەکردەوە، چونکە مەلیک فەیسەڵی یەکەم دەهاتە ئەوێ لە سەردانی سلێمانی، ئەو خانووەکەیان لەو کۆڵانە بوو کە دەچوو بۆ ماڵی خزمانی کە ئێستاکە بازاڕی دارە سووتاوەکەیە. من لەگەڵ باوکما چووم بۆ ئەو ماڵە، نیوەڕۆ ئەحمەد بەگ هاتەوە و لەگەڵ باوکم نانمان لەگەڵ ئەو خوارد، پیاوێکی لەسەرخۆ و باش بوو، بەڵام ئەو پێوەندییەکی لەگەڵ حەمدی بەگدا هەبووە، کە ئەمرێک لە بەغداوە هاتووە گوایا بەعزێک جێ تووتنی تیا نەکرێ و بەعزێک جێ مەرەزەی تیا نەکرێ. مەرەزە بۆ ئەوەی مێشوولەی (مەلاریا) بڵاونەکاتەوە و تووتنیش جێگاکەی باش بێ بۆ ئەوەی تووتنی چاک بهێنی وەک تووتنی (شاور) و (شەتنە). ئەحمەد بەگی ساحێبقرانیش لە شارەزوور زەوی و زاریان زۆر بوو، لەو زەوییە زۆرە تووتن و مەرەزەش بکات کە ئەوانە لەوێ قەدەغەن، بۆیە دەچێ بە موتەسەڕیف دەڵێ تاکو ڕێگەی ئەو تووتن و مەرەزەیەی شارەزووری بدرێت. چەند خەریک دەبێ موتەسەڕیف بۆی ناکات، پاشان بە موتەسەڕیف دەڵێ: باشە، زەوی هی خۆمە لەمە بەدواوە پیاوی تیا دەچێنم. دەگەڕێتەوە شیعرێکی وەک شێخ ڕەزای بەسەردا هەڵدەدا

وەک زانیومە موتەسەڕیف چاری نامێنێ و خۆی لە سلێمانی نەقڵ دەکات.

ڕامان: لەبارەی ئەو سێ چوار شاعیرەوە، بێکەس و زێوەر و شێخ سەلام و ئەوانە چیت لەبیرماوە؟

حەمەبۆر: بێکەس لەڕێگەی نەجمەدین مەلاوە ناسیم. دەستخەتی بێکەس لە هیچ جێگایەک نییە ئیلا لە کەشکۆڵی (مینای شکستە)ی نەجمەدین مەلادا هەیە. جارێکیان بێکەس هاتە قوتابخانەکەی نەجمەدین مەلا سەرخۆش بوو، شیعرێکی بەدەست خەتی خۆی لەو کەشکۆڵەدا کە هی من بوو نووسییەوە، من ئەو دەستنووسەی بێکەسم دا بە مامۆستا حەمەی مەلا کەریم، چونکە لەدیوانەکەی بێکەسدا نووسیبووی: «بەداخەوە دەستخەتی بێکەسمان دەست ناکەوێ» من ئەو شیعرەم بەو مامۆستایەدا و لەچاپی دووەمیدا جێگیری کرد کە من لە بنی شیعرەکەدا لە کەشکۆڵەکەدا نووسیومە: لە ڕۆژی فلان لەلای نەجمەدین مەلا دانیشتبووین، بێکەس هات و لەو لاپەڕەیەدا ئەمەی بە دەستنووسی خۆی نووسی، کەچی ئەو مامۆستایە ئەو نووسینەی منی چاپ نەکردووە.

ڕامان: ئەی شێخ سەلام و زێوەر ئەفەندی؟

حەمەبۆر: شێخ سەلامیشم هەر بەهۆی شیعرەوە ناسی و لە وەرگرتنی بیرەوەری لەبارەی مەلا حەمدوونەوە گەلێک سوودم لێ وەرگرتووە. برایم ئەحمەد گەلێ شیعری بۆ چاک کردووم، تەنانەت کتێبێکم لەچاپداوە بەناوی (هەمیشە بەهار)ەوە، لە پێشەکییەکەمدا گەلێک وشەی هەڵەم بووە ئەو بۆی چاک کردووم و بیری منی ڕاست کردووەتەوە و زۆر ڕۆشنبیری لێوە فێربووم و بیرەوەریم لەبارەیەوە زۆرە.

ڕامان: باسی (هەمیشە بەهارت) کرد ئەو هەمیشە بەهارە چەند کەسی دیکەش هەیانە؟

حەمەبۆر: ئاخر ئەوەی من دەرم کردووە بریتییە لەوەی کە شیعری چەند شاعیرێکم کۆکردووەتەوە، بەنیازی ئەوەی کە وام دەزانی قابیلیەتی ئەوەم دەبێ مێژووی ئەدەبی میللەتی کورد بنووسمەوە، کە ئەوەش پرۆژەیەکی زلە بەمنداڵێکی وەکو ئەوسای من لە ساڵی (١٩٤٠) نەدەکرا، بەڵام عەقڵم ئەوەندە بوو. ئەو (هەمیشە بەهارە)م دەرکرد بۆ ئەوەی پارەکەی بدەم بە چاپ کردنی ئەو مێژووی ئەدەبەو گەلێ شیعری شاعیرانم بەدەستنووسی خۆیان وەرگرتبوو، تەرجەمەی حاڵم نووسیبوون، بەڵام تەرجەمەی حاڵەکە زۆر کلاسیکی بوو، تەواو وشک بوو، وەک ساڵی ئەوەندە لەدایک بووە، کوڕی فلانە و قەنەکێش بووە. ئەو شتە ناتەواوانەم نووسیبوو. شیکردنەوەیەکی زانستیم لەسەر شیعرەکانیان نەکردبوو، گیوی موکریانی هات بۆ سلێمانی ئەوانەم دا بەگیو (دکتۆر کوردستان)ی کچی گیو لەکتێبێکدا بەناوی (کەشکۆڵی گیو)ەوە لەچاپی داون، ئەوە زۆری هی من بوو وەختی خۆی دابووم بە باوکی. زێوەریش لەگەڕەکی خۆمان بوو (عوروز)م لە لای خوێندو برادەری زۆر دۆستم فایق-ی کوڕی بوو کە هەر بەهۆی شیعرەوە ناسیم.

ڕامان: باسێکی دەوری نەجمەدین مەلاشمان بۆ بکە لە شاری سلێمانی، پیرەمێرد دەڵێ (زانستی) چاوێکمە و (ژین) چاوەکەی ترمە، بەڵام لەپاڵ ئەویشدا نەجمەدین مەلاش هەبووە کە خەڵکی فێری خوێندەواری کردووە، تۆ لەبارەی ئەوەوە چی دەزانی؟

حەمەبۆر: نەجمەدین مەلا بەسەدان کەس زیاتری فێری خوێندەواری کردووە. ئیللا یەکێک زۆر لەگەڵیدا ماندووبوو، کە کوڕی حەمەباقی نەوت فرۆش بوو. حەوت ساڵ لەلای بوو ئێستاش فێر نەبوو. دەیگوت: کوڕم ز+ا= (زا)، ئەو دەیگوت مامۆستا شی ڕێ، حدو، مامۆستا دەیگوت کوڕم من شی ڕێم کەی پێگوتی. دەیوت وەڵڵا مامۆستا من هەر وای تێدەگەم. لێی تووڕە دەبوو دەیگوت: گاڵتەم پێ دەکەی. دەستی مامۆستای ماچ دەکرد و دەیگوت: حەدم چییە گاڵتەت پێ بکەم وەڵڵا تێناگەم.

ئەو قوتابییە باوکی ڕەفیقی نەجمەدین مەلا بوو دەهات دەیگوت بیکوژە و بیبڕە و بۆم فێر بکە. مامۆستا دەیگوت وەڵڵا فێر نابێ ئاخری ڕۆژێ گوتی من وا دەڕۆمە دەرێ و حوجرەکە بۆ تۆ، لەوە زیاتر ناتوانم. پاش شەش مانگ هاتەوە حوجرە مامۆستا پێی گوت برۆمە دەرێ و حوجرەکەت بۆ بەجێ بێڵم. گوتی: جارێکی دیکە تاقیم بکەوە. من دەمەوێ تێ بگەم و فێر ببم و ئێستە هاتوومەتە سەرخۆم و تاقیم بکەوە. مامۆستا گوتی بنووسە ز+ا = (زا) ئەویش بە تەواوی نووسی و وردە وردە فێری خوێندەواری بوو. مامۆستا بەسەدان کەشکۆڵی نووسیوەتەوە. لەپاشدا نووستنی لە بیست و

چوار سـەعـاتدا، هەر سێ چوار سـەعـات بوو، بیـست و چوار سەعات هەر سەرخۆش بوو. لە حوجرەکەیدا شوێنی نووستنی نەبوو هەر لەسەر مێز و کورسییەکە دادەنیشت و لەوێ بە دانیـشـتنەوە دەنووست و پەتوویەکی هەبوو دەیدا بەسەر خۆیدا.. ئێستا ئەگەر سەیری کەشکۆڵەکانی بکەین دەبینین زۆر وشـە خـەتێکی درێژیان بەسـەردا هاتووە، ئەوە ئەو کـاتەیە کـە خـەوی لێکەوتووە، جـا بەیانی کـە خـەبەری دەبۆوە دەیسـڕییـەوە. زۆر ئەدیب و شـاعـیـر بوو. چوار زمـانی عـەرەبی و فـارسی و تورکی و کـوردی باش دەزانی و شیـعـری سەدان لە شـاعـیـرەکـانی کوردی لەبەربوو بە تەفسـیـری شیـعـرەکـان و هەڵهـێنانی (مـوعـەمما)کانیـانەوە لەگـەڵ سـەرگـوزشـتـەیان، بەسـەدان قوتابی نەخوێندەواری کردە خوێندەوار، بە ڕاستی شاعـیر بوو، نووسەر بوو، وێژەدان بوو.

ڕامان: باسی کـتـێـبـەکـانی خـۆتمان بکە، چونکە تۆ لەسـیـیـەکـانەوە خـەریکی بڵاوکـردنەوەی، یەکـەم جـار شـیـعـرت لە (ژین) بڵاوبووەتەوە، تائێسـتـا لە چاو ئەو مـێـژووە دوورودرێژە تۆ بەرهەمت کـەمـە. جـا تۆ باسی ئەوانە بکە کە چاپت کردوون؟

حەمەبۆر: جارێ ئەوەی چاپم کردووە باسی (هەمیـشە بەهار)م کـرد، لەدوای ئەوە عـەلائەدین سـەجـادی بیـری چووە، یان ئاگای لێ نەبووە ئەویش کتێبێکی چاپ کرد ناوی لێنا (هەمیـشە بەهار)، هەڵبەستێکی (مەدهۆش) لەو هەمیشە بەهارەمدا هەیە، مەدهۆش دوای من بەناوی هەمیـشە بەهارەوە شیـعرێکی چاپ کردووەتەوە. منیش ئەو کتێبەم لەلای پیرەمیرد لەساڵی ١٩٤٠ چاپ کرد. کـە حـەپس کـرام، دوای حـەپس کـرانەکـەم لە بەغـدا لەدوورخراوەیی (مەنفی) بووم، لە بەغدا نیـوەکەی تری (هەمیـشـە بەهار)م لە ١٩٤١زدا لەچاپخـانەی (نەجاح) چاپ کـرد، واتە لەدوو چاپخـانە چاپ کـراوە، تەنانەت حەرفەکانی ئەو دوو چاپخانەیە جیان و دیارن، مامۆستا نەریمان لە بیبلۆگرافـیـاکـەیدا نووسـیـویەتی ئەوە بۆچی ئاوایە. ئەوەیە مەسەلەی چاپی ئەو کتێبە، لەدوای ئەوە کتێبی تەلقیحی صناعی مانگام بەکوردی لە بەغدا لە چاپداوە.

هەروەها (چەوەندەری شـەکـر)م بەکـوردی چاپکردووە. دیوانی شـێخ ڕەزای تاڵەبانی لەلای مـامـۆسـتـا هوشـیـار قـەفـتـان چاپ کـراوە، کـەچی کـردیان بەناوی ئومـێـد کاکەڕەشەوە. ئومـێد کاکەڕەش تەنیا نوسخەکەی چاپی شـێخ عـەلی تاڵەبانی کـە نەوەی شـێخ ڕەزایە (کـۆپی) کردووە و لەگەڵ پەراوێزەکانی شێخ محەمەدی خاڵ کە بە ئۆفسێت چاپکراوە ، کە مامۆستا هوشیار ئەوەی هێنا بۆ لای من هەموویم تەسحیح کرد و زۆری هەڵە تێدا بوو کە چاکم کـردن، تەنـانەت لەدایک بوونی شـێخ ڕەزا و دەیان هەڵبـەستی چاپ نەکـراوم تیـا نووسی، بەڕوونکردنەوە و بۆنە و واتایانەوە و من لە بنی هەمـوو نووسـینەکـانمدا نووسـیـبـووم حەمـە بۆر، حەمەبۆر، حـەمـەبۆر، کەچی کـە چاپکرا دیتم لە جێگەی (حـەمـە بۆر) نیـشـانەی #یان داناوە، بە واتـای کـارە هەرە گرنگەکـەم لەو دیوانەدا گـوم کراوە و نووسیویانە (حەمە بۆر) پیاچووەتەوە، لەکاتێکدا ئەگـەر ئەوانەی منی لێ دەربێنی، دیوانەکـە هیـچی نامـێنێـتەوە و بریتی دەبێ لە (چاپکردنەوەی) چاپەکـەی (شێخ عەلی).

ڕامان: کتێبی دیکە چیت هەیە؟

حەمـەبۆر: کـتێبی دیکە ئەوە مـسـتـەفـا بەگی کـوردی چاپکراوە و لەهەولێرە و هێشتا بڵاونەکراوەتەوە، کتێبی (مەلا حەمدوون)ی شاعیر و زاناو بلیمەتی کوردم لەگەڵ (مـامۆسـتـا مـحـەمـەد عـەتا) کـە (مەلا حـەسەن) مـامی باوکێتی زۆری لەچاپدراوە و هەر هەڵبەستەکان ماون تا بکەوێتـە بازاڕەوە. ئەگـەر بشـمـێنم شـێخ ڕەزا دەست پێـدەکـەم بەچوار زمـان و دوو ئەوەندەی چاپ نەکـراوم خستووەتە سەر. کتێبی دیکەشم زۆرە، کتێبم هەیە لەسەر ساڵنامە، سـاڵنامـەی هەرچی مـیللەتەکان هەیە، لەوانە ساڵنامەی زێوەر ئەفەندی تێدایە، ساڵی کردووە بە سێزدە مـانگ. هەرمـانگی کـردووە بە چوار هەفـتـە. گـوتم: مـامـۆسـتـا ئەوە بۆ وەهات کـردووە؟ مـامـۆسـتـا زێوەر فەرمـووی: بۆ مووەزەفی کولـۆڵ، بۆ ئەوەی مەعاشـەکەی ببێ بەسـێـزدە مـانگ لە سـاڵێکدا. هێـشـتـا کـەس لەو بەرهەمەی زێوەر نەدواوە.

ڕامان: ئەی کتێبێکت لەسەر (هەرکییەکان) هەبوو؟

حەمـەبۆر: جـارێکیـان لەهاوکـاریدا نووسـیم (پەنجـاو یەک) کتێبم هەیە کە تەمیز (پاکنووس) نەکراون. هەرکی و سـاڵنامـە و گـەلێ کـتـێـبی دیکە لەوانەن. بۆ نموونە دەرمانسـازی کـوردی... هەرکـیـیەکانم لەپێش زانییـەوە بەمـێژووی چاپکراوەوە هێناوە تا ٤٠٠ سـاڵێـک بەر لەم چەرخـە و لەوە پاش بە بۆنەی فـۆلکلۆری خـۆیان ئەو

کتێبەم نووسیوە کە پەڕاگەندە و ڕەشنووسە.

ڕامان: ئەی لەژیاندا چەند جار (بەند) کراوی؟

حەمەبۆر: جارێک پیرەمێرد لەسەر شیعر بە گرتنی داوم کە لە پێشەوە ڕامگەیاند و جارێکی دیکەش مودیری شورتەی (سلێمانی) «جمیل بەگ»ی ناوبوو، کەرکووکی بوو، پۆلیسێک هاتوو و منی برد بۆ لای ئەو. ماوەیەک سەیری کردم و گوتی: سەرسەری، ئەدەب سز (جەڕەسی لێدا) و (مەزهەر ئەفەندی) بانگ کرد و گوتی ئەمە بخەنە حەپسخانەوە و وەرەوە موزەکەرەکەم بۆ پڕ کەرەوە، ئەویش منی برد و پێم گوت مەزەرە ئەفەندی دەمانچەم پێیە چۆن دەمبەی بۆ سجن، با بچینە ژوورەکەی خۆت تەسلیمت بکەم. گوتی ژوورەکەی من بەرامبەر بەژووری مودیری پۆلیسە، ئێستا تۆ بەرمە ژووریّ لەوانەیە بمانبینێ و پێم دەڵێ بۆچی بردتە ژوورێ. دەمانچەکە لە ئەدەبخانەی بەندیخانەکە لەبەرگتدا چاک بشارەوە و بۆ جارێکی دیکە بانگت دەکەم و دەمانچەکەت لێ وەردەگرم. کردمیە ژوورێ، دوای تۆزێک بانگی کردم و دەمانچەکەم دایە و ئەو بۆی ناردمەوە ماڵەوە.

هەشت، نۆ ڕۆژ حەپس بووم، دوایی خەبەرم زانی ئەو (جەمیل بەگ)ە لە خانووی تۆفیق بەگی برای ئەحمەد حەمدی بەگی ساحیبقران دایە و کرێچی ئەوە کە بەرامبەر سەراو شورتە بوو. دوای ئەو دکتۆر جۆرج چووە ئەو ماڵەوە. مودیری شورتە لەوێ بوو. ئەو مودیری شورتەیەش ئەوە بوو کە کوڕەکەی پەلاماری (مەندانە)ی کچەکەی شێخ سەلامی دابوو. ڕۆشن خان ژنی شێخ سەلام لەمەحکەمەدا تەقەی لەو کوڕە کرد بوو، کچەکەش پێوەندی لەگەڵ ئەودا نەبوو. ڕۆشەن خان کوڕەکەی بریندار کرد. کە زانیم (جەمیل بەگ) لە خانووی تۆفیق بەگ دایە جوابم بۆ دایکم نارد بچێ بۆ لای تۆفیق بەگ کە تێکەڵیمان لەگەڵیدا هەبوو. تۆفیق بەگ چوو بۆ لای و گوتی هاتووم ئەو کوڕەم بۆ بەردەی. لە بەندیخانەکەوە دیم کە تۆفیق بەگ و دایکم چوون بۆ لای مودیری شورتە. لەپاش تۆزێک پۆلیسێک هات و بانگی کردم. دیتم تۆفیق بەگ دانیشتبوو، مودیر گوتی لە مەودوا عاقڵ بە سەرسەری بی چاوت دەردێنم. ئەوە ئەم جارە لەبەر خاتری بەگ بەرت دەدەم. کە لە ژوورەکەی (جەمیل بەگ) دەرچووم و تۆزێک دوورکەوتمەوە برای ئەنوەری حاجی حەمە ئاغا یەکێک لە شیوعیە گەورەکانی سلێمانی بوو، حەمەی ناو بوو، ئەو حەمەیە لە دادگا ئیشی دەکرد، بەڵام پێشتر لە سیحەی سلێمانی موزەمید بوو، لەبەر ئەوە بە حەمەی خەستەخانە بەناوبانگە. ئەو ڕۆژێک پێش گرتنی من مودیری شورتە لەبەر سەرای سلێمانیدا دەبێ، ترۆمبێلێک بەخێرایی دەڕوا و جەمیل بەگ بەگورجی خۆی لاداوە و سیدارەکەی کەوتووەتە خوارێ، شێخ لەتیفی شێخ مەحموود لەگەڵ ئەو حەمەی خەستەخانەیە کە ڕەفیق بوون. کە کڵاوەکەی مودیر کەوتبووە خوارێ هەردووکیان دەست دەکەن بە پێکەنین. لای ژوورەکەی مودیر ئەو حەمەیە باوەشی پێداکردم گوتی بەقوربانت بم، ئەوە چەند ڕۆژە تۆ لەجیاتی من گیراوی. هەر لەگەڵ وای گوت گوتم: پۆلیس پۆلیس مودیری شورتە ئەوەی دەوێ. پۆلیس هات و گرتی و لەگەڵم هاتە ژوورێ. مودیری شورتە گوتی: ئەوە بۆ هاتییەوە. گوتم یەک قسەم هەیە ئەگەر یارمەتیم بدەی. ئەوەی کە جەنابت لێی عاجزی و بە سەرسەری دەزانی ئەمەیە من نیم، ئەمەیە کە سیدارەکەت کەوتووە و لەگەڵ شێخ لەتیف پێت پێکەنیون. پێم دەڵێ بە قوربانت بم لەباتی من حەپس بووی. تۆفیق بەگ گوتی: من هاتووم و تازە دەبێ لەو ڕووداوە خۆش بی و نابێ ئەو بەربدەی ئەو بگری، ئیتر ئەویش ڕزگاری بوو.

جارێکی تریش لەسەر برایەتی گرتمیان، کە مستەفا قەرەداخی موتەسەڕیف بوو گرتینی و من و نووری شاوەیس و مەلا ئەسعەدی خانەقا و شێخ لەتیفی دانساز و مەلا جەلالی سەعاتچی و حەمەی تاپۆ و شێخ عەبدولقادر و سەعید بەگی یار ئەحمەد بەگی جاف و برایم گورونی و ئەحمەد شوکری و عیزەتی مەلا سەعیدی کابان، حەپسی کردین و ناردینی بۆ کەرکووک و لەوێوە بۆ حەویجە بۆ ماوەی شەش مانگ ئێمە لەوێ چاڵمان هەڵدەکەند کە لە (زێ)وە ئاوی بۆ بچێ، چونکە ئەو حەلە حەویجە چۆڵ بوو، بەشەری تێدا نەدەژیا. گیای تێدا نەبوو، ئاوی نەبوو، بەڵام زەمانی ئاشوورییەکان ئاوی بۆ هێنرا بوو لە (زێ)= (زاب)ەوە کە ئاشووری نەماون کوێر بووەتەوە. عەباسییەکان هاتوون، ئەوەیان دروست کردووە و بە فیل هەڵیان کەندووە لەباتی ئەوەی (گا) عەرزەکە بکۆڵێ، بۆیە ناونراوە (حفر الفیل) بەر لە بەندکردنەکەمان سەرەک عەشیرەتی (عوبەید) لە فەیسەڵی یەکەم یاخی بووە و لە مفاوزاتێکدا گوتوویە

ئیسکانمان بکە، ئێمە هەروا بە بێ جێ دەژین. فەیسەڵ دەڵێ لەکوێ؟ شێخ دەڵێ لە (حەویجە). فەیسەڵ گوتوویە (بێ ئاوە) و پارەم نییە ئەو جۆگەیە هەڵکەنم. شێخ گوتوویە ئەو هەموو حەپسە چییە؟ ئەوانە بێنە ئیشیان پێ بکە، ئیتر هەرچی حەپس هەبوو لە حەپسخانەکانی عیراق دەیان بردنە ئەوێ و ئێمەشیان ناردە ئەوێ کە لەوێ ئیش بکەین. ئەو عەرەبانە لە (حەویجە) لەساڵی ١٩٤٠ز بەدواوە لەوێن و عەرەبی ڕەسەن نین لەناوچەکە و بوونەتە ئەم تیرۆرستانەی ئەو دەڤەرە، چونکە دەزانن کەرکووک ببێتە هی کورد، ئەوان چارەیان دەرچوونە.

ڕامان: بەدرێژایی کاری نووسینت لەگەڵ خوێندنەوە چۆن بووی؟

حەمەبۆر: من چوار ژنم هێناوە شەوی زاوایەتیم خەوم لێنەکەوتووە هەتا کتێبم خوێندووەتەوە. کتێبیشم هەبووە ٥٠٠ لاپەڕە بووە. ئێوارە پاش نان خواردن پاڵ کەوتووم و دەستم کردووە بە خوێندنەوە، کە تەواو بووم گوتوومە با سەرخەوێک بشکێنم. بینیومە بەیانییە و دەبێ بڕۆم بۆ دائیرە، ئێستەش ئامادەم پرسیارم لەسەر کتێبی ئیبن ئەسیر و چی و چی لێ بکەی وەڵامت بدەمەوە. کە پەنجا ساڵ لەوە پێش خوێندوومنەتەوە.

ڕامان: زیاتر حەزت بە خوێندنەوەی چ بابەتێک بوو؟

حەمەبۆر: لەسەرەتاوە حەزم بەخوێندنەوەی چیرۆک دەکرد. چیرۆکم دەنووسی، دوازدە چیرۆکم هەیە لەوانە (خونچەی جوانە مەرگ) زۆر بابەتی لەو چەشنە کە بۆ بەهێز بوونم لە بواری چیرۆکنووسیدا دەمخوێندنەوە. هەروەها بابەتی ئەدەبی و مێژوویی و زمان و فۆلکلۆرم زۆر خوێندووەتەوە.

ڕامان: ئەی بۆ بڵاوت نەکردوونەتەوە؟

حەمەبۆر: ئەوە باسێکی درێژ و جیاوازی سیاسی هەیە، با جارێ بمێنێ. ژمارەی کتێبم گەیشتە (٢١) هەزار بەبێ ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییەکانی هەموو جیهان بە تەواوی. ئاخری لە برسانا لە بەغدا فرۆشتمن، بەکۆمەڵ و بەسەبەتە دەمفرۆشتن. هۆی بڵاونەکردنەوەیان ئەوەیە کە (برایەتی) خۆی پووکایەوە و نەما و وازمان لێ هێنا و برایم ئەحمەد کاریگەری لەسەرمان هەبوو، لەولاشەوە هیوا کاری لێ کردین. کاریگەری سێیەم شیوعیەکان بوون، ئەو جەماعەتی حەیدەری و مەیدەری دەهاتن بۆ ناو برایەتی کە هەر مابوو دەیانگوت ئێمە وازمان لە حزب هێناوە، یان دەرکراوین دەهاتنە ناو ئێمە (برایەتی) دەهاتنە ناو پارتیشەوە، چەند کەسێکیان لە ئێمە، یان لە پارتی-یان هەڵدەگێڕایەوە و دەیانبردنە لای شیوعی، کە من یەکێک بووم هەر لە سەرەتاوە لەگەڵیان نەبووم و نیم و نابم، لەم بارەیەوە زۆرمان قوربانی داوە.

ئیتر شێوانێک پەیدابوو، من لەدواییدا کە لە هیچ لاو حزبێک نەمابووم، چونکە دەمبینی ئەم خزمەتی دەربەگ دەکات و ئەویش گوریس کێشەکەیە، دواتر من وەک ئەندامێکی حزبی، ئازادی ڕادەربڕینم نییە. ئەمانە وایان لێکردم لەو دەمەوە لە حزبدا نەمێنم. باسیشم کرد کە پارتی بە ئەندامی خۆیم دەزانێ، بەڵام من حزبایەتی ناکەم و ئیتر هەموان دۆستایەتییان لەگەڵدا دەکردم و ئەو بە پارتی و ئەم بە شیوعیی دەزانیم و ڕێگەی بڵاوکردنەوە و چالاکیم لێ تەنراو ئەوە هۆی بڵاونەکردنەی بەرهەمەکانمە.

ڕامان: پرسیارەکەی من باسی ئەوە نەبوو، باسی جۆری خوێندنەوە و ڕۆشنبیرییەکەت دەکەم؟

حەمەبۆر: دەزانم جا با بێینە سەر ئەوە، ڕۆژێک لەڕۆژان کۆمەڵەیەک هەبوو پێیان دەگوت (یانەی سەرکەوتن)، ئەمە هەرچەندە (شیوعی و پارتی) بەڕێوەیان دەبرد، بەڵام تاڕادەیەک خزمەتی خەڵکیان دەکرد و چاک بوو، کتێبخانەیەکیان هەبوو، گۆڤارێکیان بەناوی (هیوا)وە هەبوو. ئەو گۆڤارە بەینێک دەرچوو، لەپڕێک ڕاوەستا، من نووسینم تیایدا هەیە. برادەرم مامۆستا (عەبدولڕەزاق بیمار) لەو یانەی سەرکەوتنەدا بوو، بەمنی دەگوت وەرە لامان، پێم دەگوت من بەندەیی بۆ هیچ حزبێک ناکەم، خۆم بەکوردێکی پاک دەزانم، کوردایەتی پاک لەکام حزب و لایەکدا هەبوو بە دڵ پشتگیری دەکەم.

ڕامان: ئەوە یانەی سەرکەوتنی ساڵی سییەکان نییە، ئەوە هی ساڵانی پەنجایەکانە؟

حەمەبۆر: بەڵێ ئەویان لە بەغدا بوو، ئەوەی ئێمە باسی دەکەین لە کەرکووک بووە، ئەوەیان دوای پەنجاکانە. گوتم کاکە بیمار من بۆچی بێم؟ گوتی کەسێکمان نییە سەرپەرشتی (هیوا) بکات. گوتم من بۆ ئەوە حازرم. گوتی پارەیەکی باشت بۆ دەبڕینەوە. گوتم: پارەم ناوێ تەنیا گۆڤارەکە دەرچێ. گوتی ئەو جومعەیە

کۆبوونەوەمان هەیە پێکەوە دەچین و گۆڤارەکە دەخەینە ئەستۆی تۆ.

ئینجا لەگەڵ مامۆستا عەبدولڕەزاقدا چوومە (یانە) و ئەو چووە کۆبوونەوەکەیان،کە هاتە دەرێ. گوتم: چی بوو؟ گوتی: بە خودا جارێ پارەیان نییە، با پارە ببێ ئیتر بۆت جێبەجێ دەکەین. دەی مانگێک، دوو مانگ، سێ مانگ لە ئاخریدا گوتی: با ڕاستیەکەت پێ بڵێم: ئەو ڕۆژە کە باسی تۆم کرد لە کۆبوونەوەکە (موکەڕەم تاڵەبانی) ڕووی کردە ناهیدە سەلام گوتی: ناهیدە خان بۆ من نازانم حەمە بۆر پارتییە و لەلای ئێوەیە. گوتی: تۆ خەریکی پارتی دێنیتە ناو گۆڤارەکەوە، من ئەوە قبووڵ ناکەم. ناهیدە خان گوتبووی من حەمەبۆر چاک دەناسم و ڕەفیقی نووری مێردمە و ئێمە دەزانین ئەو شیوعییە تۆ حەمەبۆرت بۆ ئیرە هێناوە، بەڵگەم ئەوەیە عەبدولڕەزاق ئەوی هێناوەتە گۆڕێ، لەبەرئەوە منیش ڕازی نیم. ئینجا وەڵامەکەت لێرەدایە کە هەرچی دەمویست نووسینم بڵاو کەمەوە. پارتی دەیگوت حەمە بۆر شیوعیە و شیوعی دەیگوت حەمە بۆر پارتییە. ئیتر ئەوە بووەتە هۆی ئەوەی تا ئێستا بەرهەمم کەمە و هەموویان بڵاو نەبوونەتەوە. هی وا هەیە بیست، سی کتێبی هەیە. هەمووی ڕوبعە کتێبێک نین. من مەدحی خۆم ناکەم، شتی باش لەکتێبەکانمدا هەیە.

ڕامان: ئەی چەند جار کتێبەکانت فەوتاون؟

حەمەبۆر: جارێکیان لە ١٩٤٠ دابوو حەپسیان کردم، چەند ڕۆژێکیان گرتم و بەریان دام، کە منیان حەپس کرد ماڵەکەمیان پشکنی. لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کردم و بەریاندام. کە بەریاندام دوای چەند ڕۆژێکی دیکە ماڵەکەیان پشکنییەوە. پێنج شەش ڕۆژی دیکەی پێچوو جارێکی تر هاتن ماڵەکەیان پشکنییەوە. ئەو جاری سێیەمە گوتم: بابە ئەوە سێ جارە دێن، کتێبەکان بەرن و نەجاتم بدەن. گوتیان دە ڕێگامان بدە تۆزێک دادەنیشین و دەڕۆین. منیش لە ژوورەکەی ترمان کتێبەکانم قلّپ کردەوە و نەوتم پێداکردن. هاتن گوتیان چ دەکەی؟ گوتم: بچن بڵێن کتێبەکانی سووتاند و تەواو. دایکم هات، قورئانێکی لێ بوو گوتی: تۆ حەقی ئەو قورئانە ڕێگام بدە بڕێک لەکتێبەکان بێنمە دەرێ. چەند کەشکۆڵێکم هەبوو. ئەوانەی هێنایە دەرێ. قورئانێکی تێدابوو ئەوەی هێنایە دەرێ. بەعزێک کتێب هەبوو بەوەدا کە بۆم دەخوێندەوە دەیناسینەوە، ئەوانەی هێنایە دەرێ. زۆر کتێبم سووتاند، دوای ئەوە جگە لەوەی زۆرم لێ دزراوە ئیتر قەت کتێبخانەکەم نەپشکێنراوە و نەسووتاوە و نەفەوتاوە، بگرە زۆرتربوون و گەیشتە بیست و یەک هەزار کتێب، چوار هەزارێکم هێنایەوە سلێمانی، حەڤدە هەزاریم هەر لە بەغدا خوارد، ئەویش بە کولەمەرگی پێی دەژیام.

ڕامان: ئەی دەستنووسەکانت لەکوێ پەیدا دەکرد؟

حەمەبۆر: لە هەر کوێ ببوایە و بمزانیایە دەچووم، چونکە سەرەتا موزەمیدی سیحە بووم، دوایی بوومە مووەزەف سحی، دوایی بوومە موزەمیدی بەیتەری. دوایی بوومە معاونی بەیتەری کە بەپێی ئەو کارانەم دێهاتەکان دەگەڕام. لەلای هەر مەلایەک کەشکۆڵێکم بدیتبایە بەخواهیشت لێم دەستاند، یان لێم دەکڕی، یان دەرمانم دەدایە و تەداویم دەکرد، یان ئاژەڵەکانیم بەچاکی بۆ تیمار دەکرد. یا هەر بە بەلاش کتێبەکەی دەدامێ.

ڕامان: ئەی دەستنووسی (مینای شکستە)ی نەجمەدین مەلات چۆن دەست کەوت؟

حەمەبۆر: ئەوە هی نجمەدین مەلا بوو. سێ بەرگ بوو پێشکەش بە منی کرد، سێیەمیان هەموو هەڵبەستەکانی پیرەمێرد بوون کە نەجمەدین مەلا گردی کردبوونەوە و نووسیبوونییەوە چی ئەوانەی لە ئەستەمبووڵ، یان لە ئێران و لە هەرکوێیەک بڵاوی کردبۆوە. هەمووی پەیداکرد و لە دەفتەرێکی گەورەدا کە نزیکەی ٥٠٠ پەڕە بوو، پێنج شەش لاپەڕەی بەسپێتی لەپێشەوە بەجێ هێشت کە گۆیا پیرەمێرد پێشەکی بۆیان بنووسێ.

پیرەمێردیش ئاگای لەوە هەبوو. هەموو جارێ کە دەهات دەیگوت ها نەجمەدین چیت کرد، دەی بۆم بهێنە، کە دەیدایە بەدەستنووسی، پیرەمێرد خۆی بۆی ڕاست دەکردەوە، یان لێی زۆر دەکرد، کە تەواو بوو من و نەجمەدین مەلا چووینە (قەلەندەرخانە)کەی پیرەمێرد و دەفتەرەکەی دایە. بەدوو سێ ڕۆژ هەمووی خوێندەوە و پێشەکییەکی لەسەر نووسی. پێشەکییەکە کورتەکەی ئەوەیە: «پیاوێک هەبوو زۆر لاپڕەسەنگ و هیچ و پووچ بوو کە حوکمی ئیعدامیان دا بەسەریدا ئەوەندە بێکارە و بێ قیمەت بوو، پەتی سێدارە سەری ئەوی قبووڵ نەکرد، ئەو کابرا هیچ و پووچە بێ عەقڵییەکی دەست پێکرد وەکو مەلاکان دەیان گوت: جێژنی نەورۆزی دروست دەکرد

و مەجووسیەتی بڵاو دەکردەوە، لەو ڕۆژی جەژنەدا ئەو کابرایە یاپراخی دابەش دەکرد و بەسەر خەڵکدا دەگەڕا بزانێ کێ یاپراخی نییە. بە دەوری بەسەریاندا دەیگێڕاو دیتی سێدارەکەی بەدەست منداڵێکەوەیە و دەیفرۆشێ دەیدا بەدوو پوول، یەکێک پوولێکی دەدایێ. ئەی نەجمەدین! کابرایەک سەری ئەو پەتی سێدارە قبووڵی نەکردبێ و سێدارەکەی پوولێک بکات، ئەو پیاوە ئەوە هەڵناگرێ کە تۆ بۆت کردووە، لەبەر ئەوە هیچ ناتوانم بەرانبەر بە تۆ تەشەکور بکەم. خۆم هی تۆم، سەرم هی تۆیە، مەتبەعەکەم هی تۆیە، ماڵم هی تۆیە. هەرچی چاپ بکەم هی تۆیە، ئیتر ناتوانم هیچی دیکە بڵێم. ئەو کەشکۆڵەی پیرەمێرد کە نەجمەدین مەلا دای بەمن بەدەستیاو دام بە برادەرێکم (ئەحەی چۆڕەچێشت) ڕایکردە تاران و نازانم کەشکۆڵەکە چی لێهات.

ڕامان: بەرانبەر بەچی ئەوەی بەتۆ دابوو؟

حەمەبۆر: هەروا بەخۆڕایی دایمێ، زۆر دۆست بووین. زۆر خزمەتیم دەکرد و خواردنی ماڵەوەم بۆ دەبرد. ئەویش ڕەنگە بیست - سی کەشکۆڵی دەستنووسی خۆی داومەتێ وەک: دیوانی ئەحمەدی کۆر کە بۆ خوێندنەوە دام بە نەمر (مەلا مستەفا بارزانی) چەند جارێک مەلا مستەفام بینیوەو داوام لێ کردووە، دەیگوت چی دەڵێی دەتدەمێ و ئەوەت نادەمەوە، چونکە لەگەڵ قورئانەکەمدا دوو هاوڵمن و هەموو ڕۆژ دەیانخوێنمەوە، هەروەها لەو کەشکۆڵانەی بۆی نووسیومەتەوە دیوانی ئەحمەد موختار بەگی جاف بوو کە برادەرێک لێی دزیم.

ڕامان: ئێستا ئەو دەستنووسانە چییان لێهات؟

حەمەبۆر: زۆریانم لەبەغدا فرۆشت، یان بەخاتوو هێرۆ خانی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدم فرۆشتن. لە دیوانی ئەحمەد هەردی سی و پێنج پارچە شیعری لە لای منە کە لە دیوانەکەیدا نییە و لەلای کەس نین، تەنانەت مامۆستایەک بۆ لەندەن چوو بوو بۆ لای (هەردی) کە نامەی ماجستێری لەسەر وەرگرت. (هەردی) گوتبووی: من تاقەتم نییە، حەمەبۆرێک هەیە لەبەغدا بچۆ بۆ لای ئەو، ئەو لەخۆم باشتر دەزانێ و هەڵبەستی چاپ نەکراومی لەلایە.

ڕامان: ئەو سی و پێنج شیعرەی هەردی-ت چی لێکرد کە لەناو کەشکۆڵێکدا بووە؟

حەمەبۆر: ئەوەیان دەستنووسی خۆمە ناوی (شەنگ)ە، ئەو کەشکۆڵەم دا بە مامۆستای ماجستێرەکە و دوایی بۆی هێنامەوە، ئێستە لای بەڕێز خاتوو هێرۆخانە. ئەو شیعرانەی (هەردی) زۆری شیعری چاکیشن، ئیتر ڕێک نەدەکەوت لە چاپی سێیەمدا چاپ بکرێن و بیانخاتە ناو شیعرەکانییەوە. ئەویش چۆنم دەستکەوت، ئەحمەد هەردی لەناو شاعیراندا زۆر برادەرم بوو، وەکو لەحەیواندا (مەڕ) بەرخی خۆی ناگرێ، بزن کاری خۆی ناگرێ، ئەوە لەکوردیدا پێی دەڵێن (نەبان)، ئەم بزنە نەبانە، ئەو مەڕە نەبانە. ئەحمەد هەردی لە شاعیرێتیدا ناوم ناوە (نەبان). شیعر دەڵێ و پێی ڕازی نییە و نایگرێتەوە خۆی. ئایا ئەوانم چۆن دەست کەوتن، باوکی پیاوێکی تلیاک کێش بوو لەئەنجامی نەخۆشییەکەوە فێری بووبوو، خەیاتێکی پسپۆڕی بەرگی کوردی بوو، بەرگی لەلای خەیاتەکانی سلێمانی کۆدەکردەوە. خێرا دادەنیشت و دەیدروون. دەیبرد پارەی کەمتری لەو خەیاتە وەردەگرت، وێژەوانێکی زۆر شارەزاو وردبوو. دەچوومە ماڵیان، یان هەردی دەهاتە ماڵمان. دایکێکی کوێرە مووشەی چاو پڕ و پووشاوی، بەڕاستی ئافرەتێکی چاک و زمان شیرین بوو، تەماشام کرد تاقێکیان هەبوو کتێبی مەکتەب و شیعر و هەرچی هەیە لەوێ دانابوو. ڕۆژێک پێیدا گەڕام، کتێبەکانم بۆ ڕیز کرد و بردمن و بۆیم تەجلید کردن و هەرچی کاغەزی شیعرەکانی هەبوو بردمنە ماڵێ و هەموویم بە دوو نوسخە بۆ نووسییەوە، یەکێ بۆ من و یەکێ بۆ خۆی لەدەفتەرێکدا، ئەو حەلە هەڵبەستەکانی کە لای خۆی مابوون سی و پێنج پارچە شیعر بوون کە بەکاغەزەکانی خۆیەوە دامنەوە بەخۆی. لەو ڕۆژانەدا هەڵبەستێکی دیکەی داناو گوتم ئایا لە دەفتەرەکەدا نووسیوتە؟ یان من بۆت بنووسمەوە؟ گوتی: هەموو دەفتەر و کاغەزەکانیشم دڕاندن. ئیتر ئەو شیعرانە لای من مانەوە. زۆر تێکەڵیم لەگەڵی هەبوو، گەلێ نهێنی ژیانی ئاگەدارم و زۆر بەدڵ دۆستی یەکتر بووین.

ڕامان: بەناو کوردستان و بەغەیری کوردستاندا گەشتی زۆرت کردووە، چەند سوودت لەم گەشتانە وەرگرتووە؟

حەمەبۆر: گۆی زەوی پێنج کیشوەرە من ئەمریکا و ئوستراڵیای لێ دەرکە، ئەوانەی دیکەم هەموو دیوە. ئاسیا نزیکەی هەموویم دیوە، بێجگە لە چین و ژاپۆن و ڕووس. (ئەورووپا) ناوەند و خوارووی دیوە و ئەفەریقا لای سەرووەکەی و کەمێ بەرەو خواریم دیوە بۆ گەشت و

گوزار بۆیان چووم، نەک بۆ (سەگ شۆرین).
رامان: ئەی لەکوردستان؟
حەمەبۆر: بێگومان کوردستانیشی تێدایە سووریا و لبنان و ئازەربایجان و ئەفغان و بلووچ و پاکستان و تورکیە و عیراق بووە. لەو بەشانەی کوردستاندا تەنیا لە پاکستان (برا خۆیییەکانم دیت) کوردن. وەتەنیەتێکیان هەیە زۆر پاک و بەهێز و خۆیان بەکورد دەزانن، هەر لەگەڵ زانییان من کوردم شانیان ماچ دەکردم و دەستیان ماچ دەکردم. هەواڵی شۆڕشی مەلا مستەفایان لێ دەپرسیم، تا چەند سەرکەوتووە؟ کوێی گرتووە؟ کوێی نەگرتووە؟ زۆر پێوەندییان بە کوردو مێژوویەوە بوو. محەمەد غولام کە کتێبێکی لەسەر کوردستان دەرکردووە پاکستانییە و لەوانە، ئەو پیاوە لە نوقتەی چوار کاری دەکرد، کە ئەم نوقتەی چوارەمە حیلفێ بوو ئەمریکییەکان سەروکاریان دەکرد بۆ ئەوەی دەست بەسەر وڵاتاندا بگرێ، هاوکاری و کۆمەکی میللەتانی دەکرد، هەم بۆ زانیاری کۆکردنەوە و هەم بۆ دەست بەسەرداگرتن بەسەر ئەو میللەتانەدا. ئەو پیاوە یەکێکە لەو کوردانە و تەنانەت خزمی ژنەکەی ئەو دەعوەتی کردم بۆ ماڵەوەیان و گوتی بەخودا سبەینێ دێی بۆ ماڵی ئێمە. گوتم بابە من کارمەندم ئیزنم (ئیجازە) دیاریکراوە. ئەو ناوچەیە بەپیتترین شوێنە لە جیهاندا کە (پەنجاب)ە. ئەو ناوچەیە وەختی خۆی هەر کوردستان بووە، بەهۆی ئێران کە ئەوێی داگیر کردووە لێک پچڕاوین.

هیندستان و پاکستان، بەلووچیان داگیرکردووە، بەهۆی ئەوەوە لە ئێمە دوورکەوتوونەتەوە، ئەگەرنا کوردستانن. ئێران کەوتووەتە بەینمانەوە و لە بەلووچی پچڕاندووینەتەوە. لە ئەفغانستان چووم کوردم بینی و ڕۆژئاواکەی کوردستانە و جێژنی نەورۆز زۆر ماڵە کورد لەوێ دەعوەتیان کردم. هەروەها لە (ئەرمەنستان) بەشێکمان هەیە. ئێستا کە باس دەکەن باسی ئەو چوار پارچەیە دەکەن. ئەی کوردستانی ڕووسیا بۆ ناڵێن کە لەهی سووریا گەلێک زیاترە. تا ئێستا کەس باسی ئەو نوقتەیەی کوردستانی ڕووسیای نەکردووە. ئەمە قسەی من نییە قسەی پرۆفیسۆر جەمال نەبەزە کوردەکانی تورکیامان لە هەموو کوردان نیشتمانپەروەرترن، بەڵام زۆر چەوساوەن.
رامان: مەبەستم لەو گەشت و گوزارەت بەناو پارچەکانی کوردستاندا زانیارییەکی زۆرت لەبارەی ئاووهەوا و بیروبڕوای عەشایر و ئەوانەوە هەیە. مەبەستمە باسی ئەوە بکەی. یانی زانیویانە کەی بارانە کەی بەفرە؟
حەمەبۆر: کوردستان لەبەر فراوانی هەموو شتەکانی دنیای تێدا هەیە. ناوچەی ساردی هەیە، ناوچەی فێنکی هەیە و ناوچەی گەرمی تێدا هەیە، ئەوەند وڵاتێکی بەرینە، ئەوە بەرەکەتی مەعادن و بابەتە سروشتییەکان کە لەکوردستاندا هەیە لەهیچ وڵاتێکدا نییە. کانزای وامان هەیە هێشتە ناوی و چیەتییەکەی نەزانراوە وەک (بەردەقیر). ئەو قابیلیەتەی لەمیللەتی کورددا هەیە کە زۆر زیرەکن و زۆر قابیلن، لەمیللەتەکانی دیکەدا ئەوەندە نییە. لەهەڵبەستێکمدا کە لە گۆڤاری (هیوا)دا بڵاوکراوەتەوە کانزاو بەروبووەکانی کوردستانم دیاری کردووە. جا لەبەر ئەوەی کورد یان کۆچەری، یان نیوەکۆچەری، یان نیشتەجێ بووە و پێوەندی خێڵەکێتی ناوخۆیانیان گوم نەکردووە و خێڵەکییەکان و نیوە خێڵەکییەکانیان بەدوای لەوەڕاندنی ئاژەڵیانەوە، بە لەوەرگایەکان (پاوەن) گەرمیان و کوێستانیان کردووە، بۆیە سروشتی خاکەکەمان ئەوانەی کردووەتە پسپۆری (کەش و تووشی) و (ئاژەڵ) و (پاوەن) ناسی بۆ نموونە:
(١) زانیویانە (مەڕێک) کە پاڵ بکەوێ چەند (جێگە) لەزەویدا دەگرێ، ئەو مەڕە لە شەو و ڕۆژێکدا ئەوەندەی شوێنی کەوتنەکەی خۆی لە وەڕەکەی بەسە و بەتەسەلی پێی تێر دەبێ.
(٢) زانیویانە مەڕێک، یان گایەک کە (سەربڕ درا) گۆشتە نەرمەکەی بە دووگ و بەزەوە پڕی ڕیخۆڵە باریکەکەی خۆی زۆرتر نییە و پڕ بە پڕیەتی، بەمە ڕەسەنی هەر ئاژەڵێکیان دەناسی.
(٣) بەیتاڵی ئاژەڵیان ئەگەرچی زۆر زانایانەتر لە زانیاری پێشکەوتووی ئێستەیان زانیوە، بەڵام لەکاریگەری ئایینێکی ئەفسانەییەوە ئەو زانیارانەیان ئاوێتەی ئەفسانەکردووە وەک بۆ چارەی نەخۆشی (زەردوویی) واتە (زەرتک= یەرەقان) ئاژەڵە تووش بووەکانیان بردووەتە سەر گۆڕی پیاو چاکان کە بە (ئەسحابە) ناویان دەبەن و ئەو گۆڕەش ئەگەر هی (ئەسحابە) بووبێ، ئەوە بووە باوک و باپیرانی کوشتووین و دەستی درێژ کردووە بۆ (نەنکانمان)، خاک و

بەروبووی نیشتمانەکەمانی داگیرکردووە، سامانی دێرینەکانی بەناوی (غەزا) و (جزیە)وە تالان کردووە، کەچی پاشماوە گرنگەکانی باووباپیرمان بە (گاور کرد) ناو دەبەن و بایەخیان پێ نەداون، بگرە لەناویان بردوون.

(٤) ئەو خێلاتی، یان بە (فڕینی) پۆلە کەو، یان هەر پۆلە باڵندەیەک لەکاتی نزیک ئێوارەدا، لە (چیا)وە بۆ پێ دەشت بە نیشانەی (باران) و (زریان) و (تاو)ە، (تۆف) و (بەفربارین) و گۆڕانی (با) داناوە و من بۆم دەرکەوتووە دانانەکەیان ڕاست بووە.

(٥) (مەڕ) کە سەری خۆی ڕاوەشاندبێ و تەقەی گوێچکەکانی هاتبێ دیسان بە نیشانەی گۆڕانی کەش و تووشی-یان لێکداوەتەوە کە باران و بەفری بەدواوە بووە و ڕاست بووە. ئەمانەیان لەوەوە بووە کە بە وردی و زانیارانە لە هەستی ناخی ئەو ئاژەڵ و پەلەوەرانە گەیشتوون کە (هەستی شەشەم)یان هەیە و بەر لە ڕوودانی کەشی و تووشی هەستی پێ دەکەن.

(٦) زۆر پسپۆری کەش، تووش ناسی خێڵی (هەرکی)م دیوە کە لە هەر ڕۆژێکدا زانیویە سبەینێ، یان دووسبەی، یان (ئەوەندە) ڕۆژی تر باری (با) و (کەش و تووشی) چۆن دەبێ و ڕاستیش دەرچووە. بە ئەزموونی من لەگەڵیاندا و بەپێی ئاگەداری و ڕێنمایی ئەو پسپۆڕانە هەڵسوکەوت و لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانیان کردووە.

هەرچەند ماڵێکی (هەرکی)، واتە (زۆم)ێک خۆی پسپۆڕێکی تایبەتیی هەبووە ئاراستەی کردوون. بەداخەوە لە هەڵگەڕانەوە شوومەکەی (عەبدولکەریم قاسم)ەوە خێڵەکێتی کۆتایی هات، چونکە هەڵگەڕانەوەیەکی بێ پیلان بۆ دانان و کوتوپڕی بوو. لەم بابەتانەوە نموونەی (بەڕاست دەرچوو)ی زۆرم لە خێلاتییەکانمانەوە گرد کردووەتەوە کە لەوەندەی لێی دوام زۆرتر بەجێگەی ئێرەی نازانم.

ڕامان: بابێینە سەر شتەکانی تر، تۆ وەک بەشیعر دەستت پێکرد، نەفەسێکی باشی لێکۆڵینەوە و توێژینەوەشت هەیە. ئەمەیان چۆن لەلای تۆ سەری هەڵداوە؟

حەمەبۆر: چیرۆکم دەنووسی. ڕەسمم دەکرد بە (شێوەکار)ی زۆر جوان، ڕەسمم ماوە هی شێخ مەحمود خۆم کردوومە، دەڵێی خۆیەتی. زۆریشم حەز لە ڕەسمی سەری بەران و سەری ئەسپ و سەری بنیادەمیش دەکرد ک لەپێشەوە و لە تەنیشتەوە ئەمکێشان، دوایی نازانم بۆ لەڕەسم لامدا و چوومە سەرچیرۆک نووسین، لەچیرۆک نووسین تیایدا سەرکەوتم و لەویشەوە چوومە سەر شیعر. لە سەرەتاوە وەک شێخ ڕەزا دەمنووسی. هەرچی جنێوی پیس و قسەی ناشیرینە دژی خۆم و برادەرانم بەکارم دەهێنا.

ڕامان: ئەی چۆن چوویتە سەر لێکۆڵینەوە و نووسینەوە؟

حەمەبۆر: لە خۆمەوە لەتەرجوومەی حاڵی شاعیران و مردن و لەدایک بوونیانەوە کە سەرچاوەیەکی زۆرم هەبوو لەوانەوە وای لێهات چوومە سەر ئەوەی لێکۆڵینەوە بکەم. لێکۆڵینەوەی من لەسەر ساڵی مردن و لەدایک بوونیانە. بۆ وێنە مردنی (نالی)م بردووەتە (هەژدە) ساڵێک دوای ئەوەی لێکۆڵەرەوە پسپۆڕەکان دیارییان کردووە وەک مامۆستا مەلا عەبدولکەریم (مودەڕیس) و کێ و کێ کە لەسەر نالی نووسیویانە، بەڵام من سەلماندم، سەلماندنەکەشم بە شیعرێکی حاجی قادری کۆییە. باسی شاعیران دەکات. دێتە سەر ئەوەی دەڵێ:

شاسواری بەلاغەتی کوردان
یەکەتازی فەساحەتی بابان
مستەفایە تەخلوسی کوردی
شیعری خۆی کردە بەر بتی کوردی
(ئەو) کە نۆشی شەڕابێکی تاڵی
(نالی) ئەو وەختە بووە تالی

ئەوەم لە کەشکۆڵێکی دەستنووسی عەلیاغای نەوت چییەوە وەرگرتووە کە لەدوا تاکی هەڵبەستەکەدا مەبەستی مردنی نالی-یە کە لێکی بدەیتەوە دەکاتە ساڵی مردنی (نالی) و دوای (کوردی) کەوتووە و ئەم وتارە لەهاوکاریدا بڵاوکرایەوە. کاک مستەفای هیرانی ساڵی مردنەکەی کە لەسەر کێلی قەبرەکەی هەیە، کەچی لە دیوانەکەیدا کە نەوەی خۆی چاپی کردووە ئەو ساڵەیان بە هەڵە نووسیوە. قەبرەکە خۆی دروستی کردووە و ژوورەکەی لەبەرد خۆی تاشیوە.

ڕامان: ئەوە لە ئەنجامی قووڵ بوونەوەتە لە شیعری کلاسیک، یان چۆن بەو ئەنجامە گەیشتوویت؟

حەمەبۆر: بەڵێ، لە شیعری کلاسیکیدا بەشی خۆم

شارەزام، چونکە مامۆستاکانم کلاسیکزان بوون و شیعری نوێ هی (کەم)یان هەیە کە بە شیعری بزانم و ئەوانی تر هەموویان خۆیان بە شیعر و شاعیرییەوە هەڵواسیوە، لەوەدا یەک دەنگن بە (منی شاعیر، دەریا، کۆچ، هەرگیز، چۆلەکە، ئاسمان ئەڕووخێنم، ئەبێ تۆ بۆ من بی، نامۆ، زەمەن و...تاد) کە ئەمانەش لاساییین.

ڕامان: وەک ئاگادارم خەریکی سەلاحەدینی ئەیووبیش بوویت، زانیاری نوێت لەبارەیەوە هەیە؟

حەمەبۆر: سەلاحەدین نەیهێشت کوردستان و وڵاتی ئیسلام ببێ بە (مەسیحی)، سەلاحەدین لە ئێمەیە و دژی ئێمەش بوو و زۆر خراپی لەگەڵ کورد کردووە، هەژدە فەرمانڕەوای کوردی لەناو برد. هەمووی بۆ سوودی تایبەتی و خۆشی خۆی کردووە، بەڵگەم زۆرە بۆ ئیسلامەتی نەکردووە. کە مرد دوو سێ دینارێکی لەگیرفاندا بووە و کەسیش بەقەد ئەو پارە و سامان و گەوهەرەجاتی دەست نەکەوتووە. ئەو غەنایمەی ئەو گرتوویەتی دەستی کەس نەکەوتووە. هەمووی داوە بەکەیفی خۆی و لەژێریشەوە دەیکرد. یەکێک لەوانە (ئیلیانۆر) کە دایکی (قلب الأسد)ە دۆستی ئەو بوو، (ڕیکاردۆس) کوڕی ناشەرعی سەلاحەدین بووە لەو ژنە. ئەو ڕیکاردۆسە لەزەمانی نوورەدین زەینی-دا ویستوویە موفاوەزات لەنێوان (خاچی= صلیبی) و ئیسلامەکاندا بکەن و (جوان)ی خوشکی ڕیکاردۆس بدەن بەکوڕی (سەلاحەدین) و ئاگر بەست بکەن، بەڵام (سەلاحەدین) نەیکرد کە دەیزانی (جوان)یش کچی خۆیەتی. خانەوادەکەی (سەلاحەدین) (مورتەزەقە) بوون لەو (دوین)ی پشت (مەسیف سەلاحەدین)ە و لەوێ دانیشتبوون، شوێن کۆشکی باوکی و گەرماو و گۆڕستان و قەلاکانیم دیوە. لەهەر جێگایەک شەڕێک بووبێ ناردوویانە بۆ لایان بە پارە یارمەتییان بدەن (ئەو هانا بۆ بەرە)یان سەرخستووە، ئەمانیش جاسووسیان لە هەموو وڵاتێک هەبووە، هێز و شوێنی جوگرافی هەر وڵاتێکیان زانیوە و گوتوویانە لەگەڵ فلان شەڕم پێدەکەی لە فلان جێگا، ئەوەندەم خەسارەت دەبێ، فلان کەس دوژمنتە، ئەوەندە هێز هەیە، من دەبێ ئەوەندە چەکدار بێنم ئینجا سەردەکەوم بەسەریداو... بەم جۆرە ڕێک دەکەوتن.

لەگەڵ نوورەدین-دا ڕێک کەوتوون و بوونەتە پیاوی ئەو لە موفاوەزاتدا کە دەیاننێرێ، شێرکۆی مامی سەلاحەدین ئەفسەر و باوکیشی ڕاوێژکار دەبێ، پیرە (ئەیووب) سێ مانگ لەکۆشکی (حەلەب)دا لەلای (خاچییەکان) دەمێنێتەوە. لەو سێ مانگەدا کە لە کۆشکی شادا ماونەتەوە، یووسف-یش کە سەلاحەدینە لەکۆشکەکەدا ماوەتەوە، بەڕێکەوت چاویان لەگەڵ (ئیلیانۆر)ی ژنی پاشای (خاچی)دا بەیەک دەکەوێ و حەز لەیەکتر دەکەن. کوڕێکی لێ دەبێ، سەلاحەدین دەڵێ ناوی کوردی لێ دەنێم. (ئیلیانۆر) دەڵێ ئێمە مەسیحین چۆن ناوی کوردی لێ بنێین، سەلاحەدین لەسەر ئەوە لێی زویر دەبێ. جارێکی دیکە (عاضید)ی خەلیفەی فاطمی (میسر) داوا لە نوورەدین دەکات کە خاچییەکان هێرشیان کردووەتە سەری و (شاور)ی وەزیری (عاضید) لەگەڵ خاچییەکاندا خیانەتی لێ دەکات، خانەوادەی سەلاحەدین لەشکر بەسەرۆکایەتی شێرکۆ بۆ میسر دەنێرن، کە چوونە ئەوێ سەلاحەدین شێرکۆی مامی خۆی کوشت و (عاضید)ی کوشت و میسری گرت و بوو بە سوڵتان. (مەرقەدی ئیمام حوسێن) کە سەرەکەی لە (قاهیرە) نێژراوە و من دیومە کە لەگەڵ (زێنەب) لە دوو گۆڕدان بە تەنیشت یەکەوە دیوارێک بە تەنەکە لەنێوان ئەو دوو گۆڕەدایە، دیوێکی بۆ ژنانە و ئەودیوی بۆ پیاوانە، سەلاحەدین ئەو گۆڕانەی هەڵتەکاندن، بەشێ لەم باسە لێکۆڵینەوەی درێژ و قووڵم لەبارەیەوە کردووە، بە پێچەوانەی ئەو سەلاحەدینەی ناو کتێبەکانەوە.

ڕامان: ئەی لە بارەی ساغکردنەوەی دیوانی شاعیرانی وەک مستەفا بەگی کوردی و مەلا حەمدوونەوە چی و بەچی گەیشتن؟

حەمەبۆر: لە شێخ ڕەزا تاڵەبانیدا شارەزام، شیعری چاپ نەکراوی و کاتی گوتنی بۆنەکانیانم لەلایە. لەبارەی (مەلا حەمدوون)ەوە کە قوتابی باپیرم بووە کە مەلا بووە، بەڵام مەلایەتی نەکردووە و دارتاشی کردووە، لەدواییدا گەڕەکەکەی بە زۆر کردوویانە بە مەلای خۆیان. لەوەوە مەلا حەمدوون هاتوچۆی ماڵی باوکمی کردووە و دایکم و پوورم و ماڵی مامم دەیانناسی و زانیاریم لەبارەیەوە لەمنداڵییەوە لەوان وەرگرتووە، بەڵام تەماعم زۆر بوو کە شتی دیکەیم دەست بکەوێ، لەبەر ئەوە شتم لێ بڵاونەکردەوە. ئێستا ئەوانەی کە شتیان لەسەر ئەو نووسیوە بەزۆری بەدەمی لەمنیان وەرگرتووە.

ڕامان: ئەو سەرچاوانەی کە لە ساغکردنەوەی مستەفا

بەگی کوردی کەڵکت لێیان وەرگرتووە چین؟

حەمەبۆر: ئەو مەلا عەبدوڵڵای ڕەشەکانی ئەوەی کە لەماڵی ئێمەدا کرێچی بوو، ئەو زۆر حەزی لە شیعری مستەفا بەگ بوو، منیش هەوڵم دەدا شیعری مستەفا بەگ پەیدا بکەم تا مامۆستاکەم باش ڕازی بکەم. کە بۆم دەبرد ئیتر لە خۆشیاندا هەڵدەپەڕی. لەوەوە زۆر زانیاریم لەسەری کۆکردەوە، هەر لەسەرچاوەی کەشکۆڵەوە بگرە تا هی کۆن و لەدەمی شارەزایان و لەخانەوادەی ساحێبقڕانەوە و... هەروەها هی شێخ ڕەزا، زۆر شیعریان هەیە کە من دەزانم خەڵک بە هەڵە لێکیان داوەتەوە، لەوانە شیعرێکی هەیە لایان وەهایە کە شێخ ڕەزا زەمی کۆیی دەکات وەک:

هەرکەسێ ئەسل و زبانی فیتنەیی و بەدگۆییە
دەستی حیزیشی ببێ ئەمجا بەتەحقیق کۆییە

ئەمە خەڵک وای لێک دەداتەوە کە زەمی هەموو کۆییەکانی کردووە، بەڵام من لە هاوفەقێی شێخ ڕەزای تاڵەبانی پرسیارم کرد، ئەو گوتی ئەمەی بۆ پیرۆزخانی کۆیی گوتووە، کە ژنی محەمەد فەیزی زەهاوییە و زەمی ئەو دەکات، یانی ئەو حیزە، فیتنەیە و بەدگۆیە.

ڕامان: یانی هەموو کۆییەکان ناڵێ؟

حەمەبۆر: نا، ئەو مەبەستی ئەو کەسەیە.

ڕامان: لە ناو خوێندەواراندا دەنگۆیەک هەیە گوایە تۆ لەگەڵ ئینگلیزەکان دەستت تێکەڵ کردووە و هاوکاریت کردوون، چیرۆکی ئەم هاوکاری کردنە چۆنە؟

حەمەبۆر: من لە حزبی برایەتی-دا لە دامەزرێنەرەکانی بووم کە لە هەموو چین و توێژێکی تێدابوو، پاشان بۆمان دەرکەوت کە ئێمە لەو حزبەدا خزمەتی دەرەبەگێتی شێخ مەحموود و شێخ لەتیف دەکەین، چونکە حزبەکە خزمەتی ئەوانی دەکرد. ئەوەی زیاتر ئەوەی بۆ ڕوون دەکردینەوە محەمەد ئەمین مەنگوڕی و (م. م. پشدەری) و شێخ لەتیفی دانساز بوون، کە ئەوان بە چاو قایی خۆیان ئیعتیرازیان لێیان دەگرت و پێیان دەوتن ئێمە بە ناوی کوردەوە هاتووین، کەچی ئێوە خزمەتی دەرەبەگیمان پێ دەکەن.

ڕامان: کێی تر بەو جۆرە بیری دەکردەوە و لەگەڵتان بوون؟

حەمەبۆر: برایم ئەحمەدیش هانی دەداین و دەیوت ئەمە بۆ دەرەبەگییە.

ڕامان: نیشانەی کاری خراپی ئەمان چی بوو کە بۆیان بە دەرەبەگی لە قەڵەم بدرێ؟

حەمەبۆر: پێشتریش عەرزم کردی، لەسەر خراپییەکان نموونە دەهێنمەوە. لە شاربازێڕ لە دێیەکی ئەوان پیاوێک تاوانبار بوو بە کوشتنی سێ کەس و مردارەوە بوونی چەند سەر حەیوانێک، ئەمەش لە ئەنجامی دوژمنایەتی بەینی خۆیان بوو لە دێهاتدا. کابرا دەستگیر کرا و برایە لای حاکم عەبدولڕەحمان کە ماڵیان لەسەر شەقام بوو، بەرانبەر ماڵی ڕەفیق حیلمی. شێخ لەتیف داوای لێکرد ئەو پیاوە ئازاد بکرێ، بەڵام حاکمەکە وتی ئەو پیاوە شایەدی زۆری لەسەرە و تاوانی کردووە ناتوانم ئازادی بکەم، بەڵام دەتوانم لەبەر خاتری تۆ حوکمەکەی سووک بکەم. ئەوە بوو ئێمەی نارد نارنجۆکمان فڕێ دایە ماڵەکەی، بۆیە حزبەکە پووکایەوە، چونکە لەو جۆرە ئیشانەی پێ دەکردین، منیش لێیان دوورکەوتمەوە و تەنیا وەک ناسیاو لەگەڵیان ماینەوە، لەوە بەدواوە مانگانەشمان نەدەدا کە (٥٠٠) فلس بوو، ئیتر پێوەندیمان پێیانەوە نەما.

ڕامان: پاشان نەچوویتە حزبی ترەوە؟

حەمەبۆر: حزبی هیوا هەبوو کە ڕەفیق حیلمی سەروکاری دەکرد تا جێگەی شێخ مەحموود بگرێتەوە، بەتایبەتی دوای کوشتنی عارف سائیب کە خزمایەتی لەگەڵیدا هەبوو، هەروەها ساردی لەگەڵ شێخاندا هەبوو. من هەستم دەکرد بە دافیعی نیشتمانپەروەرێتی چوومەتە ناو حزبی برایەتی، بەڵام کە لێیان بوومەوە، برایم ئەحمەد هەوڵی دەدا بچمە پارتییەوە، ئەو کاتە پارتی و تەحەرور هەبوو کە شیوعی ئێستا بوون، دەبوایە یان لە پارتی، یان لە تەحەرور بیت. برایم ئەحمەد لە کاتی کۆبوونەوە لە گۆڤاری گەلاوێژ بە من و فایەق زێوەری وت حەرفم بۆ بنێرن فەرهەنگ دروست دەکەم، هەر مانگەی حەرفێک مانگێک (ئەلف)، مانگێک (ب). لە نووسینگەی پارێزەرییەکەی کۆدەبووینەوە، خەڵکی وای دەزانی خەریکی قاموسەکەین، ئەویش نەچوو بە عەقڵمدا، چونکە لە (برایەتی) لە حزبایەتی بێزرام، لەبەر ئەوەی نەچوومە هیچ حزبێکەوە پارتی وای دەزانی شیوعیم، شیوعیش وای دەزانی پارتیم، تا وای لێهات هیچ شتێکیان بۆ بڵاو نەدەکردمەوە.

ڕامان: ئەی دواتر چۆن کەوتیتە تەک ئینگلیزەکان و کارت لەگەڵدا کردن؟

حەمەبۆر: عەلی حاجی مەلا شەریف کە پیاوی ئینگلیزەکان بوو، لە سلێمانی جیهازێکیان دابوویێ کە (٥٠٠ - ٦٠٠م) دوور لە سەراوە، دەنگەکەی دەهاتە بەر دەرکی سەرا، چونکە موکەبەرەکانی زۆر گەورە بوون، خەڵک کردبوویان بە عادەت دەهاتن لەوێ گوێیان لە (هەواڵ)ی بەغدا و لەندەن دەگرت، هەروەها تەعلیقی ڕۆژانەی سەر بە ئینگلیز و پڕۆپاگەندەشیان بۆیان دەکرد، ئەو کاتەش شەڕی ئینگلیز و ئەڵمان بوو، ئەوان کتێبخانەیەکی باشیان هەبوو کە کتێبم لێ دەخواستن. ڕۆژێکیان کە کتێبم لە لا بوو، چوومە ئەوێ تا کتێبی تر بێنم، دوو کەس کە لەوێ کاریان دەکرد ناویان (شێخ ڕەزای شێخ محەمەدی گولانی) و (حەمید مەجید بەگ) بوو کە چوومە ئەوێ لەوێ نەبوون لە (عەلی حاجی مەلا شەریف)م پرسی ئەوان کوان؟ وتی دوو - سێ ڕۆژە موتەسەڕیف دەریانی کردووە، لەبەر ئەوەی بە باشی نووسینەکەیان وەرنەگێڕاوە و تەعلیقەکە وای گرتووەتەوە کە لە دژی ئینگلیز بێ، لە کاتێکدا ئێرە هی ئینگلیزە و دژی ڕووسە. هەرچەندە نووسینەکەیان بۆ هاتبوو، ئەوان وەک خۆی خوێندبوویانەوە. وتم با بەم پیاوە خۆم بشۆم و لە دەست ئیخبار لێدانی حزبەکان ڕزگارم بێ.

ڕامان: چۆن دەتزانی لەلایەن حزبەکانەوە ئیخبارت لێ دەدرێ؟

حەمەبۆر: پیاوێک هەبوو مفەوەز بوو کەرکووکی بوو ناوی (محەمەد) بوو، ئەو (محەمەد)ە حەزی لە مۆتۆرسایکل بوو، منیش حەزم لێ بوو دانەیەکم هەبوو لەگەڵم سوار دەبوو، هەندێ جار دەمدایێ بۆ لێخوڕین، هەندێ جاریش هەڕەشەی لێ دەکردم، دەیگوت بۆ چوویتەتە لای حزبەکان (مەبەستی پارتی و تەحەرور بوو)، حزبەکانیش هەر یەکەیان دەیانوت بۆچی سەردانی لایەکەی ترت کردووە. منیش چونکە نووسەر بووم، ئیتر لەو ڕۆژەوە لەوێ دەستم کرد بە ئیش کردن. دوای چەند ڕۆژێک بەپێی نووسینی ڕۆژنامەکانی عیراق نزیکەی (٥٠٠) کەس هێرشیان کردە سەر ئەو دەزگایە، منیش ڕۆژی سێیەمم بوو کە لەوێ بابەتم دەخوێندەوە.

ڕامان: ئەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ ئینگلیز دانیشتنت نەکردووە؟

حەمەبۆر: من ئینگلیزم ڕاستەوخۆ نەناسیوە، چونکە تەنیا عەلی حاجی مەلا شەریف-م ناسیبوو، ئەو پیاوە خۆی بەرپرسیار بوو، خەڵکی ترم نەناسیوە.

ڕامان: ئەی لە هێرشەکەی جەماوەر بۆ سەر ئەو دەزگایە لە کوێ بوویت؟

حەمەبۆر: لە هێرشەکەدا من لە ژوورێک بووم، کورسی و قەنەفەم دایە بەر دەرگاکەی و قایمم کرد، گەنج بووم حەزم بە هەڵگرتنی دەمانچە دەکرد، بۆیە دەمانچەشم پێبوو. زستانە ژوورێک کە لە ژێر ئەو ژوورەی خۆم لێ شاردبووەوە، پەنجەرەکەیان شکاند و هەوڵی زۆریان دا دەرگای ژوورەکەی منیان پێ نەکرایەوە، کاتێکم زانی ئاگریان لەو دارانە بەردا کە لە ژوورەکەی ژێرمەوە بوو، دووکەڵ لە بەینی خشتەکان هەڵدەستا، ژێرەوەش دارەڕا بوو کە بەو حیسابە دەسووتا و دەکەوتمە ناو ئاگرەکەوە، ناچار بووم کورسی و قەنەفە و شتەکانم لە پشت دەرگاکەوە لابرد و بە دەمانچەوە هاتمە دەرەوە. لە هاتنە خوارەوەی مندا بۆ قاتی یەکەم، یەکێک ئامبازم بوو و خۆی خستە سەر پشتم، من بە دەمانچەکە بە ئاسماندا تەقەم دەکرد، ئەوانیش دار و بەردیان پێما دەماڵی، ئیتر خوێن بەسەرما دەهاتە خوارێ، کە نزیک بەر دەرگای حەوشە بوومەوە لەوێ یەکێک لە شیوعییەکان کە خەڵکی مەڵکەندی بوو ناوی نووری سەعید بێ شیر بوو کە شاگرد دارتاش بوو، پێشتر شاگردی باوکم بوو، کە هەتیو بوو و دایکێکی بێوەژن بەخێوی دەکرد، باوک و مامم زۆر یارمەتی ئەو ماڵەیان دەدا، ئەو بەرەو ڕووم هات، وام زانی ڕزگارم دەکات، کەچی بە پێچەوانەوە دارێکی ماڵی بەسەرما و وتی بیکوژن ئەم سەگبابە کافرە. ئەو دەنگە ئێستاش لە گوێمدا دەزرینگێتەوە. ئەوە جۆرە بێهۆشییەکی دامێ، بەڵام دەمانچەکە لە هەردوو دەستما بوو، فیشەکێک لە دەستم دەرچوو، خەڵک لە ترسی دەمانچەکە دوور دەکەوتنەوە و دەترسان، منیش نزیک دەرگا بوومەوە و بەهۆش خۆم هاتمەوە و یەک - دوو تەقەم بە ئاسماندا کرد، زیاتر لێم دوورکەوتنەوە، جارێکی تر پەلاماریان دامەوە و دەمانچەکەیان لێ سەندم و کەوتە دەستی (٣ - ٤) کەس، ئیتر لە نێوان خۆیان کەوتنە شەڕ لەسەر دەمانچەکە و لە من دوورکەوتنەوە و منیان لەبیر کرد. گەیشتمە ئەودیو دەرگا لە سلێمانی مفەوەزێ هەبوو ناوی (تۆفیقە ڕەش) بوو کە خاڵۆزا و

پورزا بوو لەگەڵ باوکمدا، چەند پۆلیسێکی لەگەڵ بوو، منیان بردە سەرا، ئیفادەیان لێ وەرگرتم و فڕاندمیان بۆ خەستەخانە. (١٣) شوێنی شکاو لە سەرمدا هەبوو و لە ڕاپۆرتەکەدا نووسرا و شوێنی فیشەکەکەش لەسەر پەنجەم بوو و دەمــوچاوم شین ببــووەوە، پاش (٢٠) ڕۆژ لە خەستەخانە دەرچووم.

ڕامان: ئەی لە خەستەخانە کێ سەردانی کردیت؟

حەمەبۆر: لە خەستەخانە (٣) سەردانم کرا. یەکێکیان شێخ لەتیف هاتە لام و لیستێکی پێ بوو تا ناویان لە مەحکەمە بدەم. خواستەکەیم قبوڵ نەکرد و وتم من ئەوەندەم لێدراوە ئاگام لە کەس نەماوە. کەسی دووەم تۆفیقە ڕەش بوو هاتە خەستەخانە باوکم لەوێ بوو، تکای زۆری کرد کە ناوی خەڵک بدەین و پارەیەکی زۆر وەربگرین و بەشی منی لێ بدات، ئەو دەیوت کە تەنیا ناوی ئەوانە بدەم کە تاوانبارن. کەسی سێیەم ڕۆژێکیان ئەفەندییەکی خڕیلەی کورتە بالا کە بە قونسڵی بەریتانی لە کەرکووک خۆی پێ ناساندم، دوو سێ پیاو و پۆلیسی لەگەڵ بوو، جانتایەکی کردەوە و وتی دەمانچەکەت چووە، ئەوە دەمانچە. وتم من بە هەستێکی گەنجێتی هەڵم گرتووە بۆ پیاوکوژی هەڵم نەگرتووە، ئێستاش بۆ دەرکەوت کە دەمانچە خراپە، بۆیە نامەوێ. پاشان سەفتەیەک پارەی بۆ دەرهێنام و زۆری لێکردم، وەرم نەگرت. باوکم ئیشارەتی دەکرد کە وەری بگرم هەر وەرم نەگرت. پاش چەند ڕۆژێ لە دەرچوونم لە خەستەخانە (تۆفیقە ڕەش) و چەند پۆلیسێک هاتن و وتیان ئەو قونسوڵە تۆی دەوێت، ماڵی کە بارەگای ئینگلیز بوو لە تەنیشت ماڵی (ئەحمەد حەمدی ساحێبقڕان) بوو، ئەو قونسوڵەی کەرکووک هاتبووە ئەوێ، لێی پرسیم کێ بوون ئەوانەی ئەوەیان لەگەڵت کرد؟ وتم وەک تێگەیشتم پارتی و تەحەرور بوون. پرسی ناوەکان کێن، وتم چونکە خوێنێکی زۆر بە دەموچاومەوە بوو، لەبەر بێ هۆشی کەسم نەناسی. لەسەر مێزەکەی خۆی لیستی مووچەی حزبەکانی نیشان دام تا ناویان بڵێم. مەسەلەکە کەوتە دادگاوە حاکمەکە ناوی (عەبدولحەمید ئەترووشی) بوو وتی کێ بوون؟ وتم نازانم.

لەم ساڵانەی دواییشدا پێش ئەوەی لە بەغداوە بێمەوە کوردستان، لە دانیشتنێکدا د. کەمال مەزهەر پێی وتم من زۆر بە ناو بەڵگەنامەکانی ئینگلیزدا گەڕاوم و کارم کردووە، تۆ پیاوێکی زۆر خزمەتی کوردت کردووە و ناوی کەسیشت نەبردووە و پیاوێکی پاکی.

ڕامان: چی لەبارەی چاپی ئەو کتێبەی بە ناوی موسلیح جەلالی سەبارەت بە شێخ نووری نووسرا دەزانی؟

حەمەبۆر: ئەوە قەتعیەن عیلاقەی بە موسلیح جەلالی-یەوە نییە، ئەوە تەئلیفی مامۆستا عەبدولڕەزاق بیمارە بەپارە لەسەر دەستنووسی کتێبەکەی تۆ و کەشکۆڵ و سەرچاوەی من کە نووسیبووی (کەشکۆڵەکە) ئایا کام کەشکۆڵ؟

ڕامان: نا ئاخر مەجید نەدیم-یشی تێدایە؟

حەمەبۆر: بەڵێ هەردووکیان مەجید نەدیم و عەبدولڕەزاقە کە بەناوی موسلیح جەلالییەوە نووسیویانە.

ڕامان: دیوانی شێخ نووری کە کتێبی من بوو، هەمووی لەبن دەستی خۆیدا بوو، چونکە دابوومە ڕەقابەی چاپەمەنی بەغدا کە ئەوکاتە ڕووبەڕووی دەزگاکەی ئەوان کرابووەوە.

حەمەبۆر: ئەوەم ئاگا لێ نییە. کە تۆ عاجز ببووی لێم. شیعرێک لای من بوو گوتت ئەوەت بۆچی داوەتێ.

ڕامان: یەک شیعر بوو لای من نەبوو لە هەشتایەکان هاتم لێتم وەرگرت کە لەبەر دەستنووسی مینای شکستەم نووسیبییەوە.

حەمەبۆر: تەنیا مەجید نەدیم و ئەوە، مەجید نەدیم-یش کە پارەی وەردەگرت دەچوو بەسندووق عارەقی پێ دەکڕی و نەدەهاتە دەرێ تا (عارەق) و (کتێبەکە)ی بۆ تەواو دەکردو بەناوی (موسڵیح جەلالی)یەوە چاپ دەکرا. کتێبی (شوورات)ەکەش هەر هی ئەو نییە.

ڕامان: مامۆستا زۆر سوپاس لەوە زیاتر هیلاکت ناکەم

حەمەبۆر: ناوەڵڵا هیلاک نەبووم و زۆر خۆشحاڵ بووم.